

**Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Тернопільський національний економічний університет
Україно-німецький економічний факультет**

**МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ
У ВИЩІЙ ШКОЛІ
(МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ)**

*Рекомендовано до друку на засіданні кафедри міжнародних фінансів
(протокол № 5 від 25 листопада 2011 року)*

*Рекомендовано до друку на засіданні науково-методичної ради
Україно-німецького економічного факультету
(протокол № 3 від 25 листопада 2011 року)*

Тернопіль 2011

**Методика викладання у вищій школі (мотивація навчальної діяльності):
Матеріали методичного семінару «Мотиваційний підхід до організації
навчального процесу у вищій школі» / [Н. Я. Кравчук, О. Є. Коваль]. –
Тернопіль: ТНЕУ, 2011. – 81 с.**

Укладачі:

КРАВЧУК Наталія Ярославівна,
к.е.н., доцент кафедри міжнародних фінансів ТНЕУ

КОВАЛЬ Оксана Євгенівна,
ст. викладач кафедри психологічних та педагогічних дисциплін ТНЕУ

Рецензенти:

ВИХРУЩ Анатолій Володимирович,
д.п.н., професор, завідувач кафедри психологічних та педагогічних дисциплін ТНЕУ

ГАЙДА Юрій Іванович,
к.с/г.н., доцент, декан Україно-німецького економічного факультету ТНЕУ

Відповідальний за випуск:

ПРУСЬКИЙ Олександр Станіславович,
к.е.н. доцент, заступник завідувача кафедри міжнародних фінансів ТНЕУ

У матеріалах методичного семінару розкрито сучасні методичні прийоми і технології викладання економічних дисциплін у вищій школі, виокремлено низку особливостей інтерактивного навчання, які є важливими і цінними у формуванні внутрішньої навчальної мотивації студентів. Матеріали відображають основні новітні досягнення вітчизняної і зарубіжної педагогіки та економічної психології, які апробовані викладачами кафедри психологічних та педагогічних дисциплін ТНЕУ, доповнені методичними розробками з інтерактивних методик викладання економічних дисциплін викладачами кафедри міжнародних фінансів та інтелект-проектами студентів Україно-німецького економічного факультету ТНЕУ.

Матеріали укомплектовані словником-довідником ключових понять і термінів, набором ділових і сюжетно-рольових ігор, тестів, виробничих ситуацій, педагогічних задач, використання яких допоможе підвищити рівень мотиваційного підходу до організації навчального процесу у вищій школі.

Для викладачів, аспірантів, магістрантів вищих навчальних закладів економічного спрямування.

**Висловлюємо щирі подяку
викладачам кафедри міжнародних фінансів і студентам
Україно-німецького економічного факультету ТНЕУ
за активну участь у підготовці та проведенні семінару**

З М І С Т

ВСТУП	5
Чому важливо застосовувати мотиваційний підхід в організації навчального процесу у вищій школі?.....	5
РОЗДІЛ 1. Проблеми мотивації навчання у вищій школі	6
РОЗДІЛ 2. Сучасні технології навчання у ВНЗ	14
2.1. Диференційоване навчання у вищій школі.....	14
2.2. Проблемне навчання у вищій школі.....	15
2.3. Ігрові технології навчання.....	17
2.4. Кредитно-модульна система організації навчального процесу.....	20
2.5. Модульно-розвивальне навчання.....	22
РОЗДІЛ 3. Інтенсифікація навчально-виховного процесу. Психолого-педагогічні аспекти мотивації студентів до навчання...	23
3.1. Проблеми та чинники інтенсифікації навчально-виховного процесу у вищій школі.....	23
3.2. Оптимальність методики і техніки лекційного дійства.....	24
3.3. Семінарські заняття.....	31
3.4. Практичні заняття.....	33
РОЗДІЛ 4. Інтерактивні технології навчання	36
4.1. Основні форми інтерактивних технологій навчання.....	36
4.1.1. Знаково-контекстне навчання.....	36
4.1.2. Лабораторно-клінічне навчання.....	37
4.2. Інтерактивні методи навчання.....	40
4.2.1. Метод Сократичної бесіди (евристичної бесіди).....	40
4.2.2. Метод проектів.....	40
4.2.3. Синектика.....	41
4.2.4. Метод коучингу.....	42
4.2.5. Метод ПРЕС (PRES).....	42
4.2.6 Ток-шоу.....	43
4.2.7. «Суд від свого імені».....	43
4.2.8. Розв'язання професійних дилем.....	43
4.2.9. Метод порт фоліо.....	44
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	46
СЛОВНИК КЛЮЧОВИХ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ	47
ДОДАТКИ	50

*Те, що людина зробила сама,
стає частиною її досвіду, її навичкою,
її перевагою та належить їй повністю...*

Чому важливо застосовувати мотиваційний підхід в організації навчального процесу у вищій школі?

Система підготовки сучасних економістів в умовах ступеневої освіти, адаптації її до європейських стандартів має бути спрямована, насамперед, на розвиток нестандартного економічного мислення, формування культурних цінностей ведення бізнесу, етики ділового спілкування, особистісного самовизначення, загальноосвітньої, фахової, комунікативної компетенції майбутніх фахівців, забезпечення їхньої конкурентоспроможності на ринку праці. Тому особливою функцією вищого навчального закладу економічного профілю є формування моральної і професійної позиції фахівця.

Виконання завдань, що постали перед вищою освітою, вимагають пошуку шляхів удосконалення навчально-виховного процесу, розроблення нових методів та організаційних форм взаємодії викладача і студента. Важливим фактором підвищення ефективності навчального процесу є забезпечення внутрішньої мотивації студентів, організація їх самостійної навчальної і наукової діяльності, формування у них навичок самоосвіти та саморегуляції, готовності до постійного поповнення знань, розвитку творчого мислення, позитивного ставлення до навчання та визнання педагогіки співробітництва.

Ефективна мотивація викладачами студентів до навчання – це один із способів підвищення якості навчального процесу, який знімає проблеми напруженості в процесі навчання, створює атмосферу позитивного емоційного настрою й співробітництва учасників навчально-виховного процесу, спрямовує тих, кого навчають на практичне сприйняття їхньої навчальної діяльності, підвищує самооцінку особистості студента в оточуючому середовищі.

Формування та посилення позитивної мотивації у студентів до процесу навчання – це ключове завдання кожного викладача вищої школи, яку він вирішує особисто залежно від своєї педагогічної та професійної майстерності, з урахуванням принципу реалізації єдності теорії і практики. Адже сучасним студентам недостатньо пасивних інтерпретацій лекційних матеріалів у процесі навчання. Їм необхідні ґрунтовні теоретичні знання, отриманні шляхом самостійного творчого пошуку, скерованого викладачем, а також практичні навички, отримані в процесі адаптації теоретичних знань до майбутнього фаху (через використання інтерактивних методів навчання (ділові й сюжетно-рольові ігри), вирішення проблемних ситуацій). Лише так можна досягнути найвищого ефекту в організації навчального процесу та внутрішній мотивації студентів.

РОЗДІЛ 1

Проблеми мотивації навчання у вищій школі

*Жодну якість особистості не можна зрозуміти й пояснити, якщо невідомо, для задоволення якої потреби виникла ця якість...
М. Неймарк*

Проблема мотивації і врахування потреб особистості студента є центральною в організації навчального процесу у вищій школі. Мотиваційно-особистісний аспект пов'язаний із формуванням позитивних навчальних мотивів і особистих якостей майбутнього фахівця, дійових цілей, оскільки мотиви й цілі є важливими детермінантами професійної діяльності. Структура мотивів студента, що формується в період навчання, є стрижнем особистості майбутнього фахівця. Отже, розвиток позитивних навчальних мотивів – невід'ємна складова процесу навчання і виховання студентів.

Мотивація – це не лише мотиви, а й ситуативні фактори (вплив різних людей, специфіка діяльності й ситуації тощо). Ситуативні фактори є досить динамічними, мінливими, що створює значні можливості впливу на них і на активність людини в цілому. Інтенсивність мотивації залежить від сили мотиву й значущості ситуативних детермінант мотивації (вимог та впливу інших людей, складності завдань тощо).

Загальний рівень мотивації залежить від:

- кількості мотивів, які актуалізуються;
- спонукальної сили кожного з цих мотивів;
- актуалізації ситуативних факторів.

Кожен викладач, прагнучи посилити мотивацію своїх студентів, має працювати у трьох площинах:

- задіяти якомога більшу кількість мотивів;
- збільшити спонукальну силу кожного з цих мотивів;
- актуалізувати ситуативні мотиваційні фактори.

Мотивація – це елемент процесу навчання, результатом якого є навчальна діяльність, яка набуває для тих, хто навчається, конкретного змісту. При цьому формується стійкий інтерес до неї, і зовнішні задані цілі перетворюються у внутрішні потреби особистості.

Наскільки розвинена у людини мотиваційна сфера можна оцінювати за такими параметрами:

➤ *широта* (якісна розмаїтість мотиваційних факторів – диспозицій (мотивів), потреб і цілей, представлених на кожному з рівнів; чим більше в людини різноманітних мотивів, потреб і цілей, тим більше розвиненою є його мотиваційна сфера);

➤ *гнучкість* (більш гнучкою вважається така мотиваційна сфера, у якій для задоволення мотиваційного спонукання більш загального характеру

(вищого рівня) може бути використане більше різноманітних мотиваційних спонукань нижчого рівня; тобто гнучкість передбачає рухливість зв'язків, що існують між різними рівнями ієрархічної організованості мотиваційної сфери: між мотивами й потребами, мотивами й цілями, потребами й цілями;

➤ *ієрархованість* (характеристика будови кожного з рівнів організації мотиваційної сфери, узятого окремо).

У навчальному процесі найбільш досліджені такі типи мотивації:

1. *У відповідності з етапами навчального процесу:*

а) *вступна* (активізує навчальну діяльність студентів, сприяє формуванню первинного бажання освоїти її, викликає інтерес до навчання);

б) *поточна* (забезпечує оптимальне педагогічне спілкування у процесі навчання, сприяє формуванню стійкого інтересу до навчальної діяльності та підтримує цей інтерес на всіх його етапах).

Для кожного з даних видів мотивації можливі різні способи її створення і, відповідно, різні методи і форми організації. Так, зокрема, вступна мотивація проводиться у формі бесіди, розповіді. При цьому можливо застосування різноманітних прийомів: ставлення до особистості, до ситуації, спонукання інтересу тощо. Натомість поточна мотивація створюється різними методами у відповідності з етапами формування навчальної діяльності: у процесі пояснення (бесіда, лекція, розповідь); у ході виконання практичних занять (рішення задач і завдань, виконання лабораторних робіт); у процесі різних видів контролю (поточний, підсумковий, заключний і т. і.).

Основними прийомами мотивації у процесі викладання нового навчального матеріалу є: орієнтація змісту навчального матеріалу на його практичне значення; орієнтація на професійну діяльність; демонстрація у мові практичного використання теоретичних положень, які наводяться.

Використовуючи поточну мотивацію треба враховувати, що дуже проста діяльність не викликає внутрішньої мотивації, оскільки не дозволяє реалізувати майстерність і не дає можливості почувати себе компетентним. За цієї причини навчальні завдання повинні бути диференційовані за ступенем складності, доступні і посилені до виконання.

2. *За характером поведження учасників:*

а) *внутрішня* (як правило зменшується, якщо студент отримує негативну оцінку своєї діяльності і навпаки). До внутрішніх мотивів студентів належать:

➤ суспільна значущість навчання;

➤ професійні мотиви, що відображають значення навчальної діяльності для оволодіння майбутньою професією;

➤ пізнавальні, пов'язані з проблемою в нових знаннях.

б) *зовнішня*, спрямована на цінності, що лежать поза навчальною діяльністю:

➤ мотиви матеріального заохочення;

➤ особисті інтереси, пов'язані з одержанням диплома, побоювання стягнень через неуспішність;

➤ мотиви спілкування, престижу серед студентів тощо.

По-справжньому позитивно на студентів впливають саме внутрішні мотиви.

Залежно від впливу, який мають внутрішні і зовнішні мотиви, *психологи поділяють студентів на чотири групи:*

- студенти з вираженою професійною і предметною мотивацією;
- з вираженою професійною, але слабкою предметною мотивацією;
- лише з предметною мотивацією;
- без предметної і професійної мотивації.

Найбільш поширеними причинами недостатньої мотивації у студентів вищої школи є: навчання не з власного бажання; неправильний вибір фаху; неусвідомлення важливості матеріалу; різні відволікання; недовантаження або перевантаження; втома, відсутність концентрації; страх та побоювання.

Для того, щоб показати, як підсилити недостатню мотивацію студентів, наведемо декілька прикладів:

1. Недоброзичливі студенти: пояснення всім студентам значення навчального матеріалу; вибір мотивуючого вступу; орієнтація на практичну діяльність з початку занять; приклади з досвіду; глибокий аналіз проблем; розкриття можливостей подолання проблем.

2. Відволікання: знаходження способів зацікавлення навчальною роботою на занятті.

3. Недо- або перевантаження та способи уникнення перевантаження на занятті: використання лише диференційованих завдань, вправ і т. д.; застосування занять, на яких практикується багато роботи у групах; обговорення проблеми з усіма, в окремій групі або з окремим студентом; обмеження обсягу матеріалу; планування достатнього часу на занятті за темою; планування часу для вправ; розподіл матеріалу на підрозділи; структурування і уточнення матеріалу; якомога частіша видача завдання на опрацювання матеріалу студентами самостійно; чітке дотримання перерви.

4. Втома та відсутність концентрації: вибір більш цікавих і доступних тем; вдалий вибір форм, методів та засобів навчання; проведення бесіди.

5. Страх та побоювання, що запобігають успіху та способи побоювання («Чи впораюся я з цим взагалі?», «Чи не занадто важко це для мене?», «Чи не бракує мені попередніх знань?», «Чи не будуть з мене сміятися або докоряти друзі (батьки, викладач)?», «Що подумують про мене інші?», «Чи не дурніший я за інших?»): переконання студента в можливості досягнення мети, виховання в ньому впевненості у собі та самоповаги.

Способи формування мотивації в групі: похвальне слово; соціальна мотивація (мотиви статусу і престижу у групі); звернення до особистого досвіду – найкраща мотивація; використання викладачем актуального навчального матеріалу; попередження помилок у студентів; мотивація викладача обіцянкою певних переваг старанним студентам (звернення до престижності, честолюбства, що забезпечують можливість підвищення продуктивності праці слухачів і сприяє зменшенню витрат часу на виконання завдання); мотивація за допомогою переходу від емоційного до раціонального (використання відомих знань, використання цитат видатних людей, наведення конкретного прикладу, наочних засобів

тощо); залучення до виступів на занятті студентів (використання викладачем активних методів навчання).

Механізмом формування навчальної мотивації є вироблення єдиної структури цілей навчальної діяльності. Саме тому велику роль відіграє вчасне і систематичне формулювання викладачами цілей навчання, які студенти мусять прийняти і спрямувати свою діяльність на їх досягнення. Важливе значення при цьому має правильна організація педагогічної взаємодії між викладачами і студентами.

У психології вищої школи вчені виділяють такі принципи організації взаємодії: діалогізації, проблематизації, персоналізації, індивідуалізації і диференціації. Відповідно до принципу *діалогізації*, заняття (як практичне, так і лекційне) не повинне перетворюватись на просте повідомлення знань. Його слід будувати як обговорення різних поглядів, як спільний пошук істини, тобто у формі діалогу, а не монологу викладача. У процесі педагогічного співробітництва, творчого обговорення теоретичних і практичних аспектів проблеми у студентів формуватимуться, актуалізуватимуться пізнавальні, професійні й соціальні мотиви. Принцип *проблематизації* передбачає систематичне створення проблемних ситуацій, умов для самостійного визначення і постановки студентами пізнавальних завдань. Принцип *персоналізації* застерігає від того, щоб особисте спілкування викладача зі студентом не підмінялося рольовим, а відбувалося в умовах партнерства. Принцип *індивідуалізації і диференціації* навчання дає змогу враховувати індивідуальні особливості та інтереси студентів, створювати максимально сприятливі умови для розвитку їхніх здібностей і нахилів. З перших тижнів навчання слід розкривати перед студентами суспільну значущість обраного ними фаху і необхідність розвитку своїх професійних якостей. Така робота має включати різні форми: зустрічі з цікавими людьми, дискусії, «круглі столи», вікторини, спілкування з визнаними і авторитетними спеціалістами, з випускниками минулих років тощо. Усе це сприятиме посиленню внутрішньої і зовнішньої мотивації студентів.

Мета навчання, як правило, *детермінується кількома мотивами*. Наприклад, до мети «добре вчитися» можуть спонукати різні мотиви: інтерес до знань, бажання уникнути покарання і нарікань батьків, прагнення дістати схвалення від викладачів, принести користь суспільству тощо. Кожного студента спонукає до отримання позитивних оцінок певний, властивий лише йому комплекс мотивів. Якщо знати, які мотиви спричиняють прагнення людини отримувати високі оцінки, можна успішніше керувати її навчальною діяльністю. Залучивши додаткові мотиви, можна таким способом підсилити спонукальний вплив мети.

Чим більше мотивів детермінує мету, тим більшою стає її спонукальна сила. Коли мету вдається «підкріпити» більшою кількістю мотивів, то вона набуває інтенсивнішого спонукального впливу на діяльність людини. Наприклад, коли мета «успішно скласти іспит» детермінується незначною кількістю мотивів (тільки матеріальним, тобто бажанням отримувати стипендію), то вона матиме менший спонукальний вплив, ніж тоді, коли ця мета досягається більшою

кількістю мотивів. Актуалізуючи додатково мотив самоствердження (прагнення продемонструвати усім, на що я здатний), мотив саморозвитку (усвідомлення необхідності набувати знання для самовдосконалення), можна збільшити спонукальний вплив мети.

Оскільки *цілі тісно пов'язані з мотивами*, вони також здійснюють *істотний спонукальний вплив* на діяльність людини. Постановка мети стимулює студентів докладати відповідних зусиль для її досягнення.

Чим конкретніше визначені цілі, тим більше проявляється їхній спонукальний вплив. Загальні, неконкретизовані цілі часто мають характер декларацій і не стимулюють до діяльності. Конкретизація мети, розробка проміжних цілей (етапів) і засобів їх досягнення – важливий мотиваційний фактор.

Мета, яка ставиться кожним студентом самостійно, підсилює мотивацію, створює позитивний настрій і утримується довше. Мета, яка задається ззовні викладачами, викликає меншу активність людини, має меншу спонукальну силу. Коли студент отримує від наставника завдання, це ще не означає, що він їх автоматично приймає і виконує. Але перетворення зовнішніх завдань в індивідуальні цілі – один з варіантів цілеутворення, тобто завдання від викладача для студента виступають як вимоги, які він неодмінно має виконати. Загальні цілі, суспільні норми, завдання, отримані від викладачів, можуть стати індивідуальними цілями студента за умови, що вони є етапом або засобом задоволення його потреб. Щоб зовнішня вимога була прийнятою, стала наміром суб'єкта (студента), необхідна його участь не тільки в постановці завдання, але й в аналізі, обговоренні умов його досягнення, у плануванні тощо. У такому разі студент виступає не пасивним виконавцем, а активним суб'єктом діяльності, що сприяє його більшій активності.

Перетворення зовнішніх завдань (поставлених викладачем, сторонньою людиною) *в мету для студента забезпечують такі заходи*:

- чітке формулювання мети діяльності (що зробити, що опрацювати, чому навчитися);
- усвідомлення значення діяльності (для чого це необхідно);
- визначення засобів досягнення мети (як це зробити, за допомогою чого);
- аналіз труднощів досягнення мети і способів їх подолання;
- забезпечення самоконтролю (наскільки виконання завдання відповідає меті, наскільки успішно відбувається просування до цілі).

Таким чином, чим більш активним буде студент у плануванні своєї діяльності, у цілеутворенні, тим більш «внутрішнім» стане завдання, яке ставиться перед ним викладачами.

Навчальна діяльність, як універсальний метод, представляє собою особливу форму активності викладача, спрямовану на студента. При цьому матеріал слід подавати у трьох площинах:

- система навчальних завдань, які проходять через усю програму дисципліни;
- розгортання матеріалу всередині кожного навчального завдання за етапами її вирішення;

➤ розробка кожного конкретного заняття відповідно до певного етапу вирішення навчального завдання.

Навчальне завдання – важливий компонент навчальної діяльності. Опрацьовуючи матеріал, студент повинен знати, для чого він вивчає, які дії потрібно виконувати, щоб його засвоїти, в яких умовах надбанні знання треба використувати, який загальний спосіб роботи з матеріалом. Мета постановки навчального завдання полягає в тому, що студенти засвоюють загальні прийоми роботи з матеріалом, поширюють їх на розв’язання тих завдань, де цей прийом можна застосовувати; оволодіння ним та його використання виступають як основна мета навчальної діяльності.

Як приклад розглянемо такий вид навчального завдання як конспектування. У даному випадку передбачена мета – це засвоєння навчального матеріалу, а конспектування – це система дій над заданим викладачем навчальним матеріалом. Але зовнішня мета – «засвоїти навчальний матеріал» – повинна мати мотив, тоді у студента з’явиться інтерес до цієї роботи. Вимога викладача «законспектувати, щоб знати», не може стати мотивом. Дії, які позбавлені мотивів, формалізуються, запам’ятовування погіршується, і передбачена діяльність з осмислення прочитаного студентом зводиться до психомоторики, тобто переписуванню частини тексту в зошит. Але мета не досягається, тому що механічне «переписування», а не конспектування найсуттєвішого навряд чи задовольнить будь-якого викладача.

Розглянемо той самий приклад у постановці як безпосередній предмет дій. У цьому випадку студент повинен отримати предмет через продукт: підготувати конспект матеріалів за темою. Мета – навчитися конспектувати в оптимальному режимі роботи. При цьому викладач обов’язково встановлює основні вимоги до конспекту і додає, що ним можна буде користуватися при підготовці до заняття, у відповідях на питання до заліку, екзамену. Але головна мета – навчитися складати конспект, тому що це необхідно вміти робити для майбутньої професійної діяльності. Мета у даному прикладі – зовнішня, але достатньо чітка – навчитися конспектувати навчальний матеріал. Така мета може бути сприйнята і стати внутрішньою, а отже перейти в мотив, оскільки задіяні особистісні потреби – «чомуось навчитися».

Оскільки мотивація – це внутрішня рушійна сила, викладачеві треба керувати нею (див. вставку 1). Дуже важливими є питання: чи отримує людина оптимальну для завдання певної складності мотивацію, чи не має місце при цьому «перемотивація»?

Сила мотивації й ефективність виконання завдань – результат взаємодії трьох незалежних факторів:

- особистісний (мотив);
- складність і суб’єктивна оцінка ймовірності успіху;
- ситуативний (привабливість зовнішніх і внутрішніх наслідків успіху).

На перший погляд парадоксальний висновок – надто сильна мотивація погіршує досягнення – пояснюється збільшенням емоційного напруження і хвилювання, що призводить до зниження ефективності роботи. Зі зростанням зусиль збільшується кількість досягнень, але знижується якість. Чим вищі

вимоги, чим складнішим є завдання, тим імовірніше сила мотивації негативно позначиться на якості досягнень.

ВСТАВКА 1
Залежність мотивації
від складності завдання

Оптимум мотивації для кожного завдання є різним. Єркс Р. і Додсон Дж. у 1908 р. провели експериментальне дослідження з метою встановлення залежності ефективності роботи від рівня мотивації. Передбачалися три рівні мотивації, а саме: слабкий, середній або сильний. Завдання ранжувалися за складністю: складне, середньої складності, легке.

Результати дослідження засвідчили, що в кожному випадку існує оптимум мотивації, за якого ефективність діяльності є найвищою. Згодом було встановлено, що цей оптимум залежить також від складності завдання (Ж. Нюттен, 1973).

Згідно з другим законом Єркса-Додсона, для складного завдання оптимальною мотивацією є слабка, тоді як для легкого – сильна. Для найкращого виконання складного завдання необхідна слабша мотивація. Очевидно, що надмірна мотивація не викликає порушень поведінки і зниження ефективності діяльності при виконанні легкого завдання, але така небезпека виникає у разі виконання складних завдань.

Підсилення мотивації, яка стимулює активність, зусилля, може погіршувати результати діяльності (якість досягнень), якщо вона є досить складною. Це було встановлено у психологічних експериментах, коли в досліджуваних стимулювали високий рівень зусиль за допомогою відповідної інструкції (методика «рекорд», коли ставили перед ними непосильні цілі або орієнтували їх на високі індивідуальні стандарти). Виявилось, що максимальне зусилля збільшувало кількість помилок, зокрема при виконанні складного завдання, ніж легкого.

Таким чином, при посиленні мотивації кількість і якість результатів діяльності можуть змінюватися у протилежних напрямках: кількість зростає – якість погіршується. «Перемотивація» (надмірна мотивація) може негативно вплинути на якість досягнень. Цілком імовірно, що для кожного завдання існує оптимальна сила мотивації, за якої ефективність виконання завдання є максимальною. Вчені Р. Єркс і Дж. Додсон експериментально встановили, що в процесі розв'язання складних сенсомоторних задач дуже висока мотивація (активність) призводить до помилок при опрацюванні інформації, тобто збільшення кількості відбувається за рахунок якості.

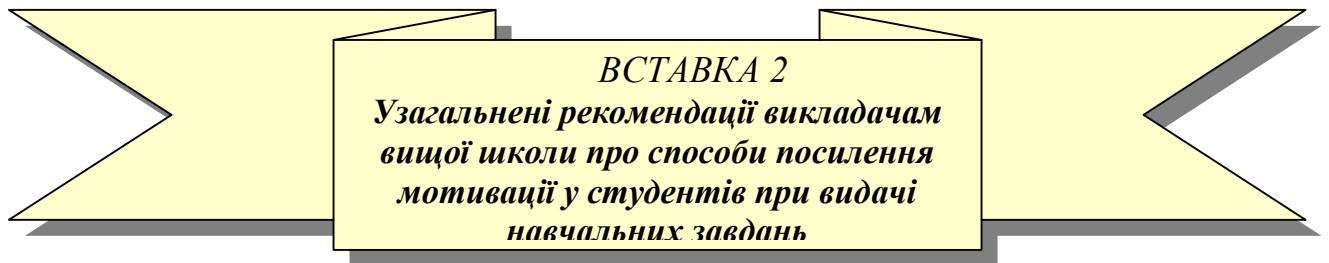
Підсумовуючи вищезазначене, можна зробити такі узагальнення:

➤ викладачам вищої школи треба враховувати, що мотиви у всіх студентів різні і необхідно використовувати щонайбільшу кількість мотивів, щоб мотивація була комплексною при видачі навчальних завдань (внутрішня і зовнішня, вступна і поточна) і водночас оптимальною; треба враховувати також складність навчальних завдань для всіх рівнів засвоєння знань.

➤ мотиваційний компонент відіграє велику роль на всіх етапах процесу навчання, у тому числі при видачі індивідуальних навчальних завдань студентам;

➤ при видачі навчальних завдань важливо використовувати всі типи мотивацій: *вступну* (викладачем обґрунтовується важливість навчального завдання, спрямованість на професійну значимість і майбутню професійну діяльність – це важливо при вирішенні розрахункових задач і їх графічних інтерпретацій) і *поточну* (під час виконання навчальних завдань, щоб в кінці семестру було легше здати залік (екзамен) з певної дисципліни); *зовнішню* (яку створює викладач у процесі видачі завдання) і *внутрішню* (яка існує або сформована викладачем у студента).

Сформулюємо узагальнені рекомендації викладачам вищої школи про способи посилення мотивації у студентів при видачі навчальних завдань (див. вставку 2).

1. Використовуйте індивідуальний підхід до студентів, використовуйте диференційовані навчальні завдання.

2. Складайте завдання оптимальної складності для всіх рівнів засвоєння знань студентами.

3. Надавайте студентам право самостійного вибору завдань, підтримуйте зацікавленість студента (наприклад, вибір теми реферату, вибір типу установки для курсового проектування і т. ін.).

4. Забезпечуйте новизну завдань й робіть усе можливе, щоб зацікавити студента.

Створюйте сприятливі умови для виконання навчального завдання (через надання достатньої кількості часу на виконання завдання, стимулювання студентів, пояснюйте мотив (заради чого виконуються навчальні завдання)).

Все це тільки сприятиме підвищенню успішності навчальної діяльності студентів вищої школи.

РОЗДІЛ 2

Сучасні технології навчання у ВНЗ

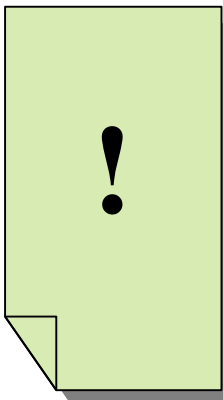
Традиційне навчання забезпечує (краще чи гірше) певний запас інформації, яку студент видобуває з монологів викладача або з текстів підручника, але ні те, ні інше не адресовано особисто йому!

О. Аксьонова

У практиці організації навчального процесу в сучасному вищому навчальному закладі найпоширенішими є такі *технології навчання*:

- диференційоване навчання;
- проблемне навчання;
- ігрові технології навчання;
- кредитно-модульна технологія навчання;
- модульно-розвивальне навчання.

2.1. Диференційоване навчання у вищій школі

Диференційоване (лат. – різниця, відмінність) навчання – спеціально організована навчально-пізнавальна діяльність, яка з огляду на вікові, індивідуальні особливості суб'єктів навчання, їх соціальний досвід, спрямована на оптимальний фізичний, духовний і психічний розвиток студентів, засвоєння необхідного обсягу знань, практичних дій за різними навчальними планами та програмами.

За диференційованою системою навчання кожен студент, засвоюючи мінімум загальноосвітньої підготовки, яка є значущою і забезпечує можливість адаптації в житті, має право і гарантовану можливість надавати перевагу тим напрямам, які найбільше відповідають його інтересам і потребам.

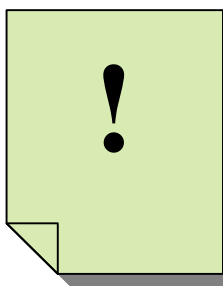
Сутність диференціації полягає у відкритості і варіативності навчання, різноманітності методів, засобів і форм організації навчальної діяльності шляхом заходів, які забезпечують кожному студенту засвоєння знань та умінь на межі його можливостей. Успішність, результативність диференційованого навчання зумовлюються конкретними завданнями кожного етапу навчання, шляхами їх розв'язання, врахуванням особливостей студентів та педагогічної майстерності викладачів.

Диференційоване навчання реалізується в трьох формах: індивідуалізованій (кожен студент виконує індивідуальні завдання), індивідуально-груповій (частина завдань має індивідуальний характер, решта завдань виконується групою) і груповій (завдання виконуються всією групою). Найпоширенішою з них є групова форма.

Позитивним у диференційованому навчанні є наявність можливостей ставити перед студентами навчальні завдання, що передбачають пошук. Як правило, розв'язання навчальних завдань відбувається у процесі спілкування членів групи, що сприяє вихованню колективізму, відповідальності за результати навчання, формуванню комунікативних якостей, поділу праці між членами групи. Перевагою диференційованого навчання є також опосередковане керівництво викладача навчальним процесом.

2.2. Проблемне навчання у вищій школі

Одним із найперспективніших напрямів розвитку творчих здібностей особистості, необхідних сучасному фахівцю, є проблемне навчання.

Проблемне (грец. *problema* – задача, утруднення) навчання - дидактична система, яка ґрунтується на закономірностях творчого засвоєння знань і способів діяльності, на прийомах і методах викладання та навчання з елементами наукового пошуку.

Таке навчання передбачає *проблемне викладання*, тобто створення системи послідовних проблемних ситуацій і управління процесом їх вирішення, а також *проблемне навчання* – особливу форму творчої навчальної діяльності студентів щодо засвоєння знань і способів діяльності з наявністю аналізу проблемних ситуацій, формулювання проблем і їх розв'язання шляхом висунення припущень, обґрунтування і доведення гіпотез.

Проблемне навчання змінює мотивацію пізнавальної діяльності: провідними стають мотиви пізнавально-спонукальні (інтелектуальні). Проблема викликає внутрішню зацікавленість студента, що стає чинником активізації навчального процесу та ефективності навчання. Пізнавальна мотивація спонукає людину розвивати свої нахили.

Як специфічна технологія навчального процесу проблемне навчання передбачає наявність проблемного запитання, проблемного завдання, проблеми, проблемної ситуації.

Істотною ознакою *проблемного запитання* є прихована суперечність, яка відкриває можливість отримати неоднотипні відповіді. У ньому немає готової схеми і передбачається самостійний аналіз суперечливої ситуації. Студенти мають володіти таким обсягом знань і вмінь, щоб самостійно почати пошук результату.

Проблемне завдання містить всі ознаки проблемного запитання і принципово відрізняється від пізнавальних завдань, спрямованих на здобуття знань, яких бракує, а також тренувальних, які мають на меті закріплення знань і способів дій. Вони завжди нестандартні і передбачають засвоєння нових знань, умінь і навичок.

Проблема – це складне теоретичне і практичне завдання, яке потребує розв’язання, проте ні конкретні способи його розв’язання, ні його кінцевий результат не відомі.

Прихована в проблемі суперечність може бути подолана лише тоді, коли студент володіє таким рівнем знань і такими способами діяльності, які є достатніми, щоб почати пошук невідомого йому результату або способу розв’язання завдання. В іншому разі проблема для студента є лише непевним відчуттям пізнавальних труднощів, тобто *проблемною ситуацією*, сутність якої полягає в тому, що для її розв’язання студентам необхідно знайти і застосувати нові знання і способи дій.

Рис 1. Прийоми створення проблемних ситуацій

Проблемне навчання передбачає засвоєння студентами знань і способів дій проблемним шляхом у кілька *етапів*:

1. *Створення проблемної ситуації*. Викладач повідомляє готові висновки науки, не розкриваючи способів їх розв’язання. Це стимулює активність студентів, але вона не впливає на формування навичок подолання проблеми, оскільки не передбачає самостійної діяльності.

2. *Аналіз і формування проблеми.* Викладач дає студентам фактичний матеріал для аналізу, порівняння, зіставлення й розкриває логіку розв'язання проблеми в історії науки. Розповідаючи, як учені здобували нові знання, проникали в сутність явищ, робили висновки, сам формулює проблему, вказує напрям пошуку шляхів її розв'язання.

3. *Висунення гіпотез.* Викладач створює студентам умови для самостійного формулювання проблеми, пошуку шляхів її розв'язання через висунення гіпотез, знаходження варіантів доведення і перевірки їх правильності, розвиває їх пізнавальну активність і самостійність..

Проблемний виклад навчального матеріалу залежить від ступеня залучення студентів до пошуково-пізнавальної діяльності, їх самостійності і може бути різного рівня. На першому рівні викладач, подаючи матеріал в загальних рисах, показує процес постановки і розв'язання наукової проблеми, а студенти лише стежать за його роздумами. На другому рівні викладач, подавши матеріал з певної теми, допомагає студентам виконувати основні пізнавальні операції. На третьому рівні студенти самостійно виконують низку послідовних цілеспрямованих пізнавальних операцій, необхідних для співучасті у розв'язанні проблеми. Проблемне навчання у вищому навчальному закладі – це творча, емоційно насичена праця викладачів і студентів, яка потребує цілеспрямованості, великих вольових зусиль, високої відповідальності. Воно забезпечує міцне засвоєння знань, робить навчальну діяльність захоплюючою, оскільки вчить мислити, долати труднощі.

2.3. Ігрові технології навчання

Ігровий метод навчання передбачає визначення мети, спрямованої на засвоєння змісту освіти, вибір виду навчально-пізнавальної діяльності і форми взаємодії педагога і студентів. Застосування цього методу навчання вимагає:

- з'ясування і усвідомлення його цілей, тобто бажаного результату;
- вибору способу діяльності для досягнення мети;
- необхідних засобів інтелектуального, практичного або предметного характеру;
- наявності певних знань про об'єкт діяльності.

Головною метою навчальних ігор є формування в майбутніх фахівців уміння поєднувати теоретичні знання з практичною діяльністю. Оволодіти необхідними фаховими вміннями і навичками студент зможе лише тоді, коли сам достатньою мірою виявлятиме до них інтерес і докладатиме певних зусиль, тобто поєднуючи теоретичні знання, здобуті на лекціях, семінарах, самостійно, з розв'язанням конкретних практичних задач і вирішенням практичних ситуацій.

Функції ігрової діяльності

Функція	Мотивуючий зміст функції
<i>спонукальна</i>	викликає інтерес у студентів
<i>комунікативна</i>	сприяє засвоєнню елементів культури спілкування майбутніх фахівців
<i>самореалізацій</i>	допомагає кожному учасник гри реалізувати свої можливості
<i>розвивальна</i>	забезпечує розвиток уваги, волі та інших психічних якостей
<i>розважальна</i>	дає можливість отримати задоволення від навчання
<i>діагностична</i>	допомагає виявити відхилення у знаннях, уміннях та навичках, поведінці
<i>корекційна</i>	забезпечує внесення позитивних змін у формування особистості майбутніх фахівців

Ігрові методи багатопланові, і кожен з них у той чи інший спосіб сприяє виробленню певних навичок.

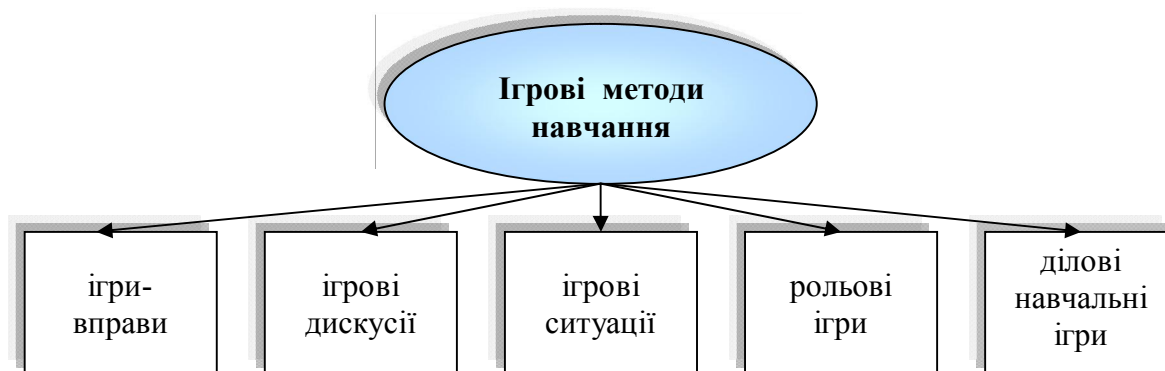

Рис 2. Ігрові методи навчання

Ігри-вправи. До них відносять кросворди, ребуси, вікторини тощо. Застосування цього методу сприяє активізації певних психічних процесів, закріпленню знань, перевірці їх якості, набуттю навичок, їх проводять на заняттях; вони можуть бути елементами домашніх завдань, позааудиторних занять. Використовують їх теж у вільний від навчання час.

Ігрова дискусія. Вона передбачає колективне обговорення спірного питання, обмін думками, ідеями між кількома учасниками. Основним призначенням цього методу є виявлення відмінностей у тлумаченні проблеми і встановлення істини в процесі товариської суперечки. Цей метод навчання дає змогу, проаналізувавши суть явища чи процесу, з існуючих варіантів рішень вибрати оптимальний. Досягнення поставленої мети зумовлює розвиток пізнання.

Ігрова ситуація. Основою цього методу є проблемна ситуація. Вона активізує пізнавальний інтерес у студентів, спрямовує їх розумову діяльність. Зорієнтована ігрова ситуація на встановлення зв'язку теорії і практики з теми, що вивчалася або вивчається: вміння аналізувати, робити висновки, приймати рішення у нестандартних ситуаціях. Цей метод спонукає студентів до діяльності на основі певної ситуації, яка ґрунтується на необхідній сукупності знань, умінь і навичок, якими повинні оволодіти студенти. Ігрова ситуація сприяє посиленню емоційно-психологічного стану, збуджує внутрішні стимули до навчальної роботи, знімає напругу, втому.

Рольова гра. Вона дає змогу відтворити будь-яку ситуацію в «ролях». Рольова гра спонукає студентів до психологічної переорієнтації. Вони усвідомлюють, що вже не просто студенти, які відтворюють перед аудиторією зміст вивченого матеріалу, а особи, які мають певні права та обов'язки і несуть відповідальність за прийняте рішення. Такий метод інтенсифікує розумову працю, сприяє швидкому і глибокому засвоєнню навчального матеріалу. У процесі рольової гри розкривається інтелект студента; під впливом зміни типу міжособистісних стосунків він долає психологічний бар'єр спілкування. Відносини «викладач – студент» замінюються стосунками «гравець – гравець», за яких учасники надають один одному допомогу, підтримку, створюючи атмосферу, яка сприяє засвоєнню нового матеріалу, оволодінню студентами певним видом діяльності.

Ділова навчальна гра займає особливе місце у навчальному процесі. Це навчально-практичне заняття, яке передбачає моделювання діяльності фахівців і керівників виробництва щодо розв'язання складної проблеми, прийняття певного рішення, пов'язаного з управлінням виробничим процесом. Ділова навчальна гра поєднує в собі ознаки навчальної і майбутньої професійної діяльності і є діяльністю колективною. Вона дає змогу студентові збагнути і подолати суперечності між абстрактним характером предмету навчально-пізнавальної діяльності (знання, знакові системи) і реальним предметом майбутньої професійної діяльності, індивідуальним способом навчання студента і колективним характером професійної діяльності, опорою в навчанні переважно на інтелект студента і залученням у процес особистості спеціаліста.

У кожній діловій грі закладено ігрові і педагогічні цілі. Змістом *ігрових цілей* учасника є успішне виконання ролі, реалізація ігрових дій, отримання максимально можливої кількості балів, уникнення штрафів, прийняття адекватних («розумних») рішень тощо. Змістом *педагогічних цілей* є розвиток професійного теоретичного і практичного мислення, вміння вибудовувати стосунки з іншими людьми, оволодіння моральними нормами, розвиток загальних і професійних здібностей, формування відповідального ставлення до праці тощо.

Етапи проведення ділової гри

Основні етапи проведення ділової гри	Цілі і завдання кожного етапу	Способи і методи досягнення цілей кожного етапу і гри загалом
1. Етап підготовки (постановка мети, аналіз проблеми, обґрунтування задач, планування, загальний опис процедури гри, зміст ситуації та характеристика дійових осіб)	<i>Розробка гри</i>	<ul style="list-style-type: none"> - розробка сценарію; - план ділової гри; - загальний опис гри; - зміст інструктажу, підготовка матеріального забезпечення; - постановка проблеми; - цілей, умови; - інструктаж, регламент, правила, розподіл ролей, формування груп, консультації.
2. Етап проведення	<i>Входження в гру</i>	<ul style="list-style-type: none"> - робота з джерелами і тренінг; - мозковий штурм.
	<i>Групова робота над завданням</i>	<ul style="list-style-type: none"> - виступ груп; - захист результатів; - дискусії; - робота експертів.
3. Етап аналізу та узагальнення	<i>Міжгрупова дискусія</i>	<ul style="list-style-type: none"> - вихід з гри; - аналіз, рефлексія; - оцінка та самооцінка; - висновки та узагальнення; - рекомендації.

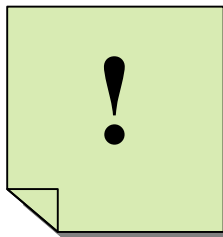
Педагогічне і психологічно продумане використання гри стимулює розумову діяльність. А це підвищує інтелектуальну активність, пізнавальну самостійність та ініціативність студентів. Соціально-психологічний вплив гри виявляється в подоланні студентом страху говоріння, у формуванні культури спілкування, особливо культури ведення діалогу. Гра формує здатність приймати самостійні рішення, оцінювати свої дії та дії інших, сприяє активізації знань.

Ігровий підхід не є визначальним способом засвоєння навчального матеріалу, але він значно збагачує педагогічну практику і розширює можливості студентів.

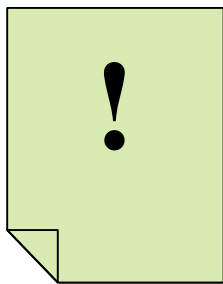
2.4. Кредитно-модульна система організації навчального процесу

Ця система передбачає відхід від традиційної схеми «навчальний семестр – навчальний рік, навчальний курс»; раціональний поділ навчального матеріалу дисципліни на *модулі* (логічно завершені частини теоретичних знань і практичних умінь з певної навчальної дисципліни) і перевірку якості засвоєння теоретичного і практичного матеріалу кожного модуля; перевірку якості підготовки студентів до кожного лабораторного, практичного чи семінарського заняття; використання широкої шкали оцінювання знань; вирішальний вплив суми балів, одержаних протягом семестру, на підсумкову оцінку з навчальної дисципліни.

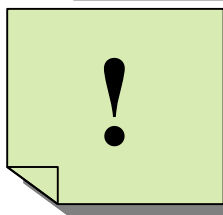
ліни; стимулювання систематичної самостійної роботи студентів протягом усього семестру і підвищення якості їх знань; підвищення об'єктивності оцінювання знань студентів; запровадження здорової конкуренції в навчанні; виявлення та розвиток творчих здібностей студентів.

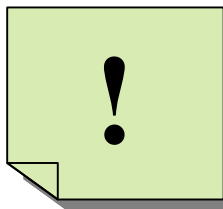
Кредитно-модульна система організації навчального процесу – модель організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (залікових кредитів).

Кредит (лат. credit – він вірить) – це числова міра повного навчального навантаження студента з конкретної дисципліни (1 кредит – 24 год.), яка спонукає студентів до вільного вибору навчальних дисциплін та якісного їх засвоєння і є одним із критеріїв порівняння навчальних систем вищих навчальних закладів.

Заліковий кредит – одиниця виміру навчального навантаження, необхідного для засвоєння змістових модулів або блоку змістових модулів.

Змістовий модуль – це система навчальних елементів, поєднана за ознакою відповідності певному навчальному об'єктові.

Така система є не просто визнанням у Болоньї стандартом, обов'язковим для впровадження у всіх вищих навчальних закладах України. Це, насамперед, можливість об'єктивного оцінювання навчальних досягнень студента, можливість у разі необхідності переривати навчання і продовжити його з урахуванням набраних кредитів.

Реалізація КМСОНП сприяє розв'язанню важливих завдань вищої освіти:

- *адаптація ідей ECTS (Європейська кредитно-трансферна та акумулююча система) до системи вищої освіти України з метою забезпечення мобільності студентів у процесі навчання та гнучкості підготовки фахівців з огляду на швидкозмінні вимоги національного та міжнародного ринків праці;*
- *забезпечення студентам можливості навчання за індивідуальною інваріантною частиною освітньо-професійної програми, «сформованої за вимогами замовників та побажаннями студентів, що сприятиме їх саморозвитку і підготовці до життя у вільному демократичному суспільстві;*
- *стимулювання учасників навчального процесу з метою досягнення високої якості вищої освіти;*
- *унормування порядку надання студенту можливості отримання професійних кваліфікацій відповідно до ринку праці.*

2.5. Модульно-розвивальне навчання

Останнім часом в Україні під керівництвом професора А. Фурмана розробляється *модульно-розвивальний тип навчання*. Він увібрав у себе надбання інших типів, але передусім зорієнтований на розвиток інтелектуальних можливостей тих, хто навчається, на засадах гуманізму. Модульне навчання спрямоване на інтенсифікацію навчально-виховного процесу за рахунок більш ефективного використання розумового потенціалу студентів. Модуль у педагогіці – це функціональний, логічно зумовлений вузол навчально-виховного процесу, завершений блок дидактично адаптованої інформації. Навчальний модуль – це цілісна функціональна одиниця, що оптимізує психосоціальний розвиток як студента, так і педагога. Психолого-дидактичними засобами реалізації навчального модуля є педагогічно адаптована система понять у вигляді сукупності системи знань, духовних цінностей. Навчальний модуль, як зазначає А. Фурман, – це змістовий модуль, сконструйований особливим чином. Він набуває процесуально-функціонального втілення у наперед спроектованій формі. Це особлива діалектична єдність змістового модуля і форми-модуля. Змістовий модуль – це психо-дидактично адаптована система понять (навчальної теми, розділу, виду навчальних завдань), яка створює оптимальні умови для включення особистості в активну пізнавальну діяльність та сприяє соціально-психічному розвитку.

Модульно-розвивальне навчання зумовлює необхідність по-іншому підходити до укладання навчальних програм, підготовки навчальних посібників, моделювання педагогічних технологій, організації навчального процесу в межах академічної групи, курсу, закладу освіти. Викладач вищої школи повинен уміти конструювати дидактичні модулі в межах навчальної дисципліни, забезпечувати логічний зв'язок між окремими модулями, дозувати навчальний матеріал і види завдань, визначати рівень «вартості» того чи іншого модуля в балах та ін. Усе це А. Фурман називає «мистецтвом практичної реалізації цілісного модульно-розвивального процесу». У цьому плані він пропонує структурну технологію організації навчально-виховного процесу на засадах модульно-розвивального навчання. І хоча вона у своїй проекції розрахована на організацію навчання у загальноосвітніх навчально-виховних закладах, проте має загальнодидактичне значення і може бути використана у системі організації навчального процесу у вищій школі з урахуванням віку студентів та особливостей їх професійної підготовки. Особливо актуальною і цінною є практика модульно-розвивального навчання в контексті переходу вітчизняної системи вищої освіти на кредитно-модульну схему з орієнтацією на європейську кредитно-трансферну та акумулюючу систему.

Модульно-розвивальний тип навчання, увібравши кращі надбання теорії і практики, відповідає завданням сучасної вищої школи – забезпечення інтелектуального розвитку особистості, становлення її соціальної зрілості.

РОЗДІЛ 3

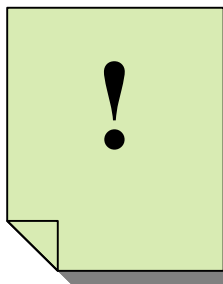
Інтенсифікація навчально-виховного процесу.

Психолого-педагогічні аспекти мотивації студентів до навчання

Якщо розвинути в молодих людей здатність до міркування, то все, про що розповідає книга, буде їм під силу. Без цієї здатності Світ виявиться похмурим, у якому все розписано на багато років уперед і де в майбутньому молодих людей чекає розчарування... Якщо ж розвинути молодий розум, розкріпачити молододу уяву, дати молодим можливість виявити свою енергію, то майбутнє знову стане захоплюючим, яскравим і багатообіцяючим...

К. Хесс

3.1. Проблеми та чинники інтенсифікації навчально-виховного процесу у вищій школі

Інтенсифікація навчання передбачає досягнення бажаних результатів за рахунок якісних чинників, тобто шляхом напруження, більш ефективного використання розумових можливостей особистості, відповідності певному навчальному об'єктові.

Пошуки тих чи інших напрямів і підходів до вдосконалення організації навчального процесу у вищих навчальних закладах зумовлюються потребами та особливостями суспільно-економічного розвитку. Упродовж століть суспільство задовольняв екстенсивний (від лат. *extensivus* – розширюючий), пов'язаний з кількісним (а не якісним) збільшенням, розширенням підхід до організації навчання. *Екстенсивний підхід* передбачає досягнення бажаних результатів за рахунок кількісних чинників (збільшення термінів навчання у ВНЗ, кількості годин на вивчення окремих навчальних дисциплін тощо). З розвитком науки, збільшенням обсягу інформації, ускладненням виробничих технологій, актуалізацією проблеми продукування інтелектуального багатства такий підхід вичерпав свої можливості. На сучасному етапі розвитку виникає необхідність інтенсифікації (посилення, збільшення напруженості, продуктивності, дієвості навчального процесу).

За експертними оцінками, в процесі традиційного навчання (у рамках екстенсивних підходів) можливості мозку людини використовуються лише на 15 – 20 %. Тому ефективніше використання можливостей і тих, хто навчає, і тих, хто вчиться, – найперша передумова інтенсифікації навчального процесу.

Об'єктивні чинники соціально-економічного розвитку диктують необхідність інтенсифікації навчально-виховного процесу. Зокрема, у Національній доктрині розвитку освіти чітко відображена ідея інтенсифікації навчально-виховної діяльності шляхом використання чинників, які сприяють її реалізації.

Серед чинників, які у єдності та взаємозв'язку можуть забезпечити інтенсивність, а отже, й ефективність навчання, варто виокремити такі:

- організація навчального процесу на науковій основі з погляду розуміння сутності навчання, його рушійних сил, логіки навчального процесу, форм, методів і засобів навчання;
- забезпечення високого рівня психолого-педагогічної підготовки науково-педагогічних кадрів;
- оптимізація змісту навчального матеріалу з погляду вікових та індивідуальних можливостей студентів;
- гуманізація та гуманітаризація навчально-виховного процесу на всіх його етапах;
- широке використання технічних засобів навчання, і передусім комп'ютерної техніки;
- професійне володіння викладачами педагогічними технологіями і педагогічною технікою;
- забезпечення належного соціально-економічного статусу педагогів у суспільстві.

Отже, забезпечення інтенсифікації навчання – досить складне питання, воно далеко виходить за рамки суто педагогічних проблем.

3.2. Оптимальність методики і техніки лекційного дійства

Кожний студент по-різному реагує на різні методи і методики навчання. Зрозуміло, що викладач повинен бути майстром своєї справи, володіти різними методичними прийомами і бути цікавим для кожного студента. Розпочнемо із *методики і техніки лекційного дійства*.

Таблиця 3

Види лекцій та їх характеристика

Види лекцій	Їх характеристика
1	2
Лекція-бесіда	Найбільш проста форма активного залучення слухачів до навчального процесу (як метод навчання відома з часів Сократа). Передбачає безпосередній контакт викладача з аудиторією; її перевага полягає у тому, що вона дозволяє прикути увагу слухачів до найбільш важливих питань з теми, визначити зміст і темп викладу навчального матеріалу з урахуванням особливостей аудиторії. Участь слухачів в лекції можна забезпечити різними прийомами.

1	2
Брейнстормінг (“мозкова атака”)	Викладач пропонує слухачам спільно вивести те чи інше правило, закономірність процесу, явища. При цьому він звертається до досвіду і знань аудиторії. Уточнюючи і доповнюючи відповіді, викладач підводить теоретичну базу під практичний колективний досвід, записує висновки на дошці (за традиційної форми лектор викладає сам). Звичайно, у такому випадку часу витрачається більше, але його можна зекономити, не зупиняючись на деталях. У процесі «мозкової атаки» відзначається велика активність студентів.
Лекція-дискусія	Викладач не тільки використовує відповіді слухачів на його питання, а й організовує вільний обмін думками в інтервалах між логічними розділами. Це поживляє навчальний процес, активізує пізнавальну діяльність аудиторії, дозволяє викладачеві керувати колективною думкою, використовуючи її з метою переконання, долаючи негативні установки і помилкові думки деяких студентів. Зрозуміло, що ефект досягається лише за умови правильного добору питань для дискусії та вдалого, цілеспрямованого керівництва нею. Питання ставляться залежно від контингенту аудиторії
Лекція з розбором конкретних ситуацій	За формою така лекція є дискусією, однак для обговорення викладач ставить не питання, а наводить конкретну ситуацію. Ця ситуація представляється усно або у фрагменті діафільму, відеозапису і містить у собі достатню інформацію для оцінки явища і його обговорення. Викладач намагається розв’язати дискусію. Іноді обговорення мікроситуації використовується як своєрідний пролог до наступної частини лекції. Це необхідно для того, щоб зосередити увагу аудиторії на окремих проблемах, підготувати до творчого сприймання матеріалу. Як правило, ситуація добирається досить гостра (конфліктна). Але потрібно пам’ятати, що на обговорення не повинно витрачатися багато часу; не можна також допускати, щоб дискусія відхилялась від теми. Треба пам’ятати, що основним змістом заняття є лекційний матеріал.
Лекція із застосуванням техніки зворотного зв’язку	Прикладом такої лекції може бути програмоване навчання, де лектор має можливість отримати інформацію про реакцію аудиторії на поставлене питання за допомогою технічних засобів. Можна також рекомендувати такий прийом, як постановка питань на початку лекції чи після кожного її розділу. Якщо відповідь є правильною, викладач продовжує виклад, якщо ж ні – ставить питання і підводить підсумки.
Лекція-консультація	Така лекція проводиться з практичних тем або з тем з практичною спрямованістю. Лектор викладає основні моменти, а потім студенти задають питання. На це можна виділити 50% часу. В кінці лекції викладач підводить підсумки (наприклад, лекція про передовий досвід).
Проблемна лекція	Лекція з усім джерелом методичних питань і компонентів здатна активізувати дані суміжних наук, досвід передової практики, особистий досвід студентської аудиторії, сплав яких забезпечує реалізацію головної задачі: готувати вчителя-майстра, професіонала. На проблемній лекції включення мислення студентів здійснюється викладачем за допомогою створення проблемних ситуацій.

1	2
Лекція-полілог	Це різновид лекції, що є продовженням і розвитком проблемного викладення навчального матеріалу в діалозі двох викладачів. Тут моделюються реальні ситуації обговорення теоретичних і практичних питань двома спеціалістами (представниками двох різних наукових шкіл, теоретиком і практиком, прихильником чи противником якогось наукового рішення). Підготовка до лекції такого типу передбачає попереднє обговорення теоретичних питань плану лекції ведучими, до яких висувуються певні вимоги: в них повинна бути інтелектуальна і особистісна сумісність; вони повинні володіти розвинутими комунікативними вміннями; вони повинні мати швидку реакцію і здатність до імпровізації.
Лекція прес-конференція	Назвавши тему лекції, викладач просить студентів задавати йому питання з даної теми в письмовій формі. Впродовж двох-трьох хвилин студенти формулюють найбільш вагомі для них питання і передають викладачеві, котрий протягом трьох-п'яти хвилин сортує питання за їх змістом і починає лекцію. Лекція викладається не як відповіді на питання, а як зв'язний текст, в процесі викладення якого формулюються відповіді. Наприкінці лекції викладач проводить аналіз відповідей як відображення інтересів і знань учасників навчального процесу.

Підготовка лекцій – багатоаспектний, тривалий і складний процес. В освітніх закладах вищого рівня акредитації традиційно дотримуються принципу професійної спеціалізації: один викладач веде 2–3 споріднені дисципліни, а найкраще – коли одну. Це дає змогу глибоко знати свій предмет, постійно стежити за новою науковою інформацією, систематизувати її.

Молодий викладач, готуючись до викладацької роботи, має цілеспрямовано і системно накопичувати матеріал для підготовки лекцій. З цією метою необхідно опрацьовувати наукові джерела, фіксувати результати, дотримуючись карткової системи за тематичним принципом відповідно до тем навчального курсу, з якого необхідно готувати тексти лекцій. Для цього можна рекомендувати картки з паперу розміром 210 x 150 мм (A8). У правому верхньому куті записують тему, проблему, якої стосується виписка. Назви тем, проблем мають відповідати, проблематиці лекційного курсу. В кінці виписки вказуються бібліографічні джерела.

У процесі підготовки до академічної лекції слід дотримуватися *такої послідовності*.

1. Ознайомлення з навчальним планом спеціальності з метою визначення місця навчальної дисципліни у системі всіх дисциплін, спрямованих на підготовку фахівців певного профілю.
2. Вивчення програми з конкретної дисципліни для ознайомлення з логікою побудови навчального курсу, змістом лекційних, практичних, лабораторних занять.
3. Ознайомлення з підручниками і навчальними посібниками з предмета, з'ясування, в якому обсязі у них розкрито зміст навчального матеріалу стосовно

вимог програми. Добір додаткової наукової літератури, в якій міститься найновіша інформація з проблем навчальної дисципліни.

4. Виокремлення дидактичного матеріалу стосовно вимог конкретної теми з урахуванням інтелектуальних можливостей студентів.

5. Ознайомлення з новими (не відомими студентам) науковими поняттями, термінами, їхньою етимологією.

6. Добір і систематизація методів, засобів, прийомів, прикладів, які будуть використані у лекції.

7. Підготовка текстового варіанта лекції. Вона потребує особливої уваги і ретельності. Ні в якому разі у тексті лекції не слід дублювати базовий підручник чи навчальний посібник. Такий підхід лише дискредитує викладача, психологічно знижує у студентів інтерес до дисципліни. За обсягом текст лекції, яка розрахована на дві академічні години, має бути 20 – 24 сторінки.

Структура лекції містить такі аспекти: означення теми і питань, які будуть розглядатися в лекції; список рекомендованої літератури; перелік нових наукових понять (дефініцій), які вводяться у цій темі; виклад змісту навчального матеріалу; загальні висновки.

Текст лекції не повинен бути стабільним і використовуватися впродовж багатьох років. Кожного разу, повертаючись до опрацювання академічного курсу, необхідно переглядати її зміст, приклади, аргументацію окремих наукових положень, враховувати нові досягнення науки, появу додаткових джерел інформації, професійну спрямованість студентів та ін. Викладач вищої школи весь час має перебувати у творчому науково-методичному пошуку. Адже студенти цінують його не лише (і не скільки) як інформатора, їх захоплює передусім творче дійство педагога на лекції.

Можна виділити низку загальнодидактичних вимог до лекції у вищій школі.

По-перше, зміст лекції має відповідати робочій навчальній програмі, відображати найновіші досягнення науки, висвітлювати перспективи подальшого розвитку наукових пошуків.

По-друге, у лекції мають реалізовуватись вимоги загально дидактичних принципів навчання: науковості, систематичності і послідовності, свідомості, активності й самостійності, наочності, зв'язку змісту навчального матеріалу з професійною діяльністю, доступності, емоційності.

По-третє, має бути забезпечена логічно доцільна структура лекції відповідно до змісту навчального матеріалу.

По-четверте, лекція має сприяти активізації мисленнєвої діяльності студентів з метою їх інтелектуального розвитку.

По-п'яте, у лекції доцільно виокремлювати певні компоненти змісту для самостійного опрацювання студентами з належним методичним забезпеченням.

Щодо методичних вимог до лекції, то її треба викласти так, щоб студенти зрозуміли, зацікавилися її змістом, осмислено законспектували і при цьому не перевтомилися. Важливою умовою цього є ораторська і педагогічна майстерність лектора, його мовленнєва культура. Треба вміло користуватися текстом лекції, не допускаючи неперервного монотонного читання і не відриваючись

далеко від теми, захопившись окремими подробицями і деталями. Необхідно створювати оптимальні умови для конспектування. Це особливо важливо на молодших курсах. Значущі моменти, дидактичні одиниці доцільно виділяти інтонацією, зміною темпу, повторенням.

Психолого-педагогічні аспекти, що зумовлюють методику і техніку оптимальності лекційного дійства:

1. Викладач має володіти технікою організації студентів на оптимальну діяльність на лекції. Варто виявляти своєрідний педагогічний педантизм: починати лекцію через одну хвилину після дзвінка, забороняти студентам (та й будь-кому іншому) заходити до аудиторії після початку лекції. Перед входом до аудиторії треба зупинитися на кілька секунд перед дверима, надати своїй постаті й виразу обличчя впевненості, діловитості (ви йдете для виконання важливої роботи, в успіху якої повністю впевнені). Портфель, папку, книги треба тримати у правій руці, двері відкривати лівою рукою, щоб з'явитися в аудиторії обличчям до студентів; а лівою рукою слід прикрити за собою двері і впевненою ходою пройти до свого робочого місця. Треба зупинитися, уважно, з виразом приємності на обличчі (я радий зустрічі з вами), подивитися на студентську аудиторію, охопивши поглядом усіх присутніх. Студенти мають вітати викладача стоячи. Викладач вітається, запрошує сісти. Студентам немає потреби у відповідь щось промовляти хором чи індивідуально. Вони привітали педагога, піднявшись за робочими місцями.

2. Неабияке значення має зовнішність викладача: одяг, взуття, зачіска, біжутерія та ін. Педагог приходить в аудиторію для виконання важливої функції. Тому одяг має бути функціонально доцільним: не повинен заважати діям (писати на дошці, працювати з обладнанням, ходити по аудиторії), відволікати студентів від змісту лекції.

3. Перед початком лекції важливо сконцентрувати увагу студентів на сприйнятті навчального матеріалу. Напередодні лекції студенти займалися різними видами діяльності (їхали в транспорті, брали участь у спортивних змаганнях, працювали в бібліотеці, розв'язували побутові проблеми та ін.) і не цілком готові до сприймання навчального матеріалу. Треба «включити» їх у потрібну діяльність, «налаштувати» відповідні центри кори головного мозку на конкретну «мисленнєву хвилю» (математичну, педагогічну, історичну). Постановка викладачем цікавих запитань сприяє гальмуванню нервових збуджень у корі головного мозку від раніше діючих подразників і допомагає думати в бажаному напрямку. Доцільно вдаватися до актуалізації опорних знань, які є передумовою розуміння нового навчального матеріалу лекції.

4. Необхідно чітко сформулювати тему лекції, визначити мету, вказати (якщо це можливо) професійну спрямованість навчального матеріалу; ознайомити з вузловими питаннями, які будуть розглянуті; повідомити студентам список наукової літератури з коментарями про методику використання тих чи тих джерел.

5. Лекція, як дидактичне дійство, повинна мати логічно вмотивовану структуру. Викладаючи зміст лекції, лектор відповідно до означеного плану має поетапно називати питання, що розглядаються, чітко розкривати їх зміст, після завершення робити короткі висновки і, забезпечуючи логічний зв'язок,

переходити до наступного питання. Це допомагає студентам краще усвідомлювати зміст навчального матеріалу кожного питання, бачити структуру лекції в цілому.

6. Ефективність лекції як методу навчання значно зростає, коли викладач використовує опорні сигнали: малюнки, таблиці, схеми, специфічні вправи, ключові слова. Такі засоби розвивають образне мислення, просторове уявлення шляхом включення в дію зорової пам'яті, першої сигнальної системи структури сприймання. Це, у свою чергу, сприяє кращому запам'ятовуванню навчального матеріалу.

7. Важливим чинником, який впливає на ефективність лекції, є мовна культура педагога. У цьому плані необхідно виділити кілька аспектів:

Стилістичні особливості мовлення.

Традиційно виокремлюють низку функціональних стилів: художній, офіційно-діловий, газетно-публіцистичний, науковий, рольовий. Для академічної лекції характерними мають бути науковий і розмовний стилі. Разом з тим у мові лектора можуть бути елементи і публіцистичного, і художнього стилів. Мова лектора повинна мати певну синтаксичну архітектуру. Речення мають бути порівняно короткими, простими за синтаксичною побудовою. Фрази мають бути виразними, образними. Якщо у мові лектора переважають довгі речення, складні синтаксичні конструкції, на слух вони сприймаються важко, студенти швидко стомлюються, увага ослаблюється.

Правильність мови.

Правильність мови визначається її відповідністю мовним нормам. Тому будь-яке порушення цих норм викликає внутрішній опір аудиторії, знижує авторитет лектора. Чітке дотримання норм мови – складова педагогічної культури викладача. Мова педагога – не лише засіб висловлення думок, а й взірць формування мовленнєвої культури студентів.

Особливої уваги потребує вживання неологічних термінів і понять, якими оперує сучасна наука. Не доцільно вживати іншомовні слова, відповідники яких є в українській мові («електорат», «консенсус», «конфронтація», «омбудсмен», «легітимний», «лапідарний», «охлократія» та ін.) Якщо треба ввести в обіг нове наукове поняття, наприклад «клонування», то необхідно пояснити його сутність, починаючи з етимології. Коли в українській мові є відповідне слово, яке зрозуміле для всіх («виборці»), то немає потреби заради моди вживати іншомовне – «електорат».

Багатство мови.

Мова педагога-лектора, який досконало нею володіє, вирізняється оригінальністю, різноманітністю, гнучкістю, лексичним багатством, умінням вільно користуватися усіма її ресурсами, мелодійністю, тональністю. Багатство мови – показник високої загальної культури мовця, його ерудиції, досвіду.

Лаконічність мови.

Важливо пам'ятати про зрозумілість, стиль (стислий, короткий, виразний), уникати багатослів'я, за яким важко побачити, відчути головну дум-

ку. Необхідно домагатися чіткості висловлювань. Уміти про складні явища, процеси, наукові теорії сказати коротко і зрозуміло – важливий компонент педагогічної майстерності науково-педагогічного працівника.

Емоційність мовлення.

Як уже згадувалося, академічна лекція не повинна бути позбавлена експресивності. Експресія (лат. *Expressio* – тиснення, вираження, висловлення, від *exprimo* – витискаю; ясно вимовляю, висловлюю) – виразність, підкреслене виявлення почуттів, переживань. Експресивна мова лектора викликає певні емоції у студентів і надає мовленню емоційності, виразності, спонукає до емоційного збудження слухачів. Усе це сприяє підвищенню якості засвоєння навчального матеріалу.

8. Важливою передумовою формування мовленнєвої культури викладача є володіння технікою мовлення. По-перше, педагог має досконало знати побудову голосового апарата, фізіологічні особливості його функціонування, догляд за ним. По-друге, розрізняти типи дихання (фізіологічне і фонаційне) та види дихання (ключичне, реберне, діафрагмальне). По-третє, володіти технікою дихання. По-четверте, уміти структурувати текст, виділяти наголоси (орфографічний, логічний), розрізняти мовленнєві паузи (психологічну, логічну, гастрольну, повітряну).

9. У процесі читання лекції необхідно дбати про польотність голосу лектора, щоб він поширювався на всю аудиторію. Звуки мають «летіти» на рівні голів студентів. Якщо їх політ здійснюватиметься на рівні робочих столів, вони будуть гаситися меблями; вище – губитимуться десь під стелею.

10. Сила і тональність голосу. Протягом лекції сила і тональність мають змінюватися. З метою акцентування уваги студентів на важливості окремих наукових положень силу голосу необхідно збільшувати, тональність змінювати, щоб скеровувати увагу слухачів у потрібному напрямі. Монотонність мовлення лектора стомлює студентів, притлумлює їхню увагу.

11. Найпоширеніші питання-дилеми:

➤ *«Лекція – монолог чи діалог?»*. Зовні це схоже на монолог. А насправді, з психологічного погляду – це складний діалог. По-перше, у студентів є запитання (навіть записані зі слів педагога у зошиті на початку лекції), на які вони чекають відповідей. По-друге, викладач має уміти ставити себе на місце студентів і висувати від їх імені запитання: *«А для чого мені це потрібно?»* з пізнавального і професійного погляду. По-третє, створюючи проблемні ситуації, разом зі студентами виділяючи проблемні завдання, викладач знову-таки вдається до діалогу.

➤ *«Чи треба конспектувати зміст лекції?»*. Викладачі та студенти по-різному ставляться до цього. Конспекти змісту лекцій треба вести обов'язково. По-перше, у процесі конспектування студент слухає, записує, аналізує, в результаті чого працює слухова, зорова, моторна, оперативна пам'ять. По-друге, забезпечується систематичність опрацювання навчального курсу. Усе це сприяє не лише міцності знань, а й впливає на формування професійної культури майбутнього фахівця.

➤ *«Чи має викладач розкривати у змісті лекції усі питання теми повністю?»*. Не обов'язково. Опрацьовуючи зміст теми, варто розкрити сутність вуз-

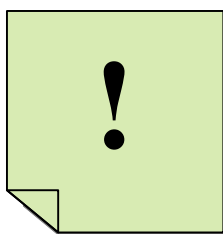
лових питань, особливо тих, які є складними для самостійного розуміння і зміст яких недостатньо розкритий у навчальних посібниках, а інші – пропонувати для самостійного вивчення.

Таким чином, лекція у вищій школі – це відповідальне багатоаспектне педагогічне дійство. Воно є вершиною педагогічної майстерності педагога-науковця. Академічна лекція має нести в собі не лише інформаційний, змістовий потенціал, а й соціально-педагогічний. Останнє вимагає від викладача високої педагогічної культури і професійної майстерності.

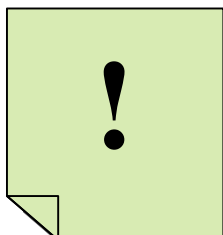
3.3. Семінарські заняття

Семінарські заняття як форма навчання мають давню історію, яка сягає античності (слово «семінар» з лат. *seminarium* – розсадник). Семінари проводились в давньогрецьких і римських школах як сукупність диспутів, повідомлень учасників, коментарів і висновків вчителів. З 17 ст. ця форма навчання використовувалася в університетах країн Західної Європи, а з 19 ст. – і в університетах інших країн.

В сучасній вищій школі найбільш поширені три типи семінарських занять: просемінар, семінар, спецсемінар.

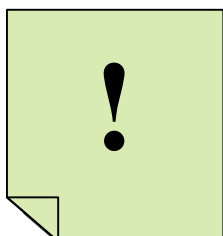

Просемінар – заняття, яке готує до семінару, проводиться на перших курсах, метою якого є ознайомлення студентів зі специфікою самостійної роботи, з літературою, першоджерелами, методикою роботи над ними.

Семінар:

а) розгорнута бесіда за раніше складеним планом;
б) невеликі доповіді студентів з наступним обговоренням учасників.

Спецсемінар – як школа спілкування початківців дослідників з певної наукової проблеми, під керівництвом авторитетного спеціаліста набуває характеру наукової школи.

Розрізняють групову та колективну форми організації семінарів (рис. 3,4).

ГРУПА

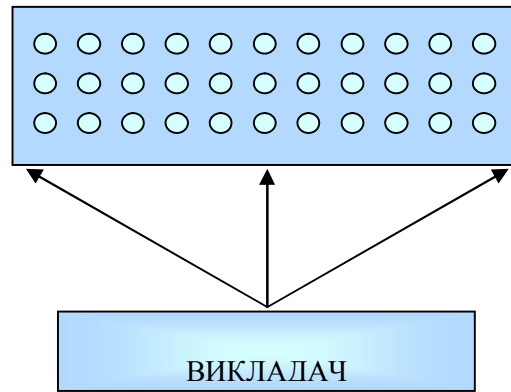

Рис 3. Групова форма організації семінару

У випадку групової форми організації семінару, викладач взаємодіє з групою як з цілим, виконує навчальну функцію щодо студентів. При виступі студента зберігається груповий спосіб спілкування.

Недоліками цієї форми є такі:

- студенти, що виступають демонструють індивідуальні знання, тому спілкування відсутнє;
- немає співпраці і взаємодопомоги;
- сковується інтелектуальна активність студентів;
- дистанція між викладачем і студентами ставить бар'єр спілкування.

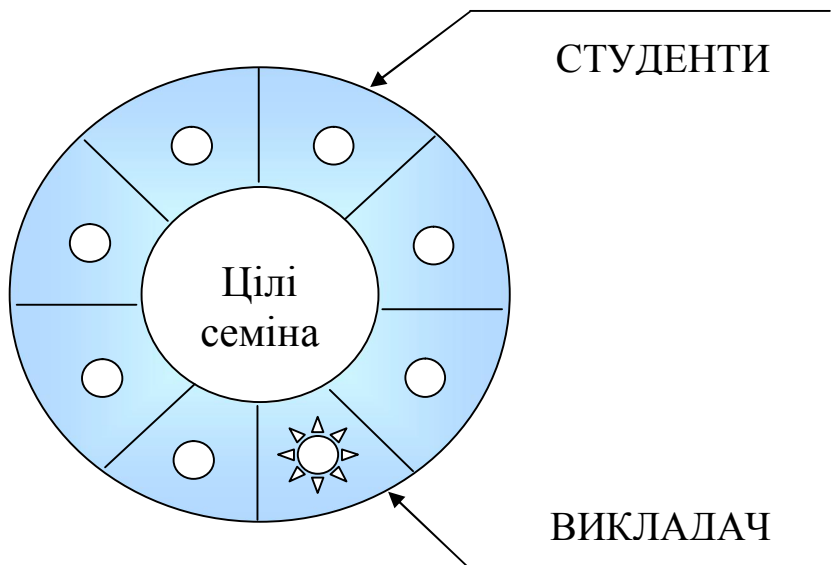

Рис 4. Колективна форма організації спілкування студентів на семінарі-дискусії

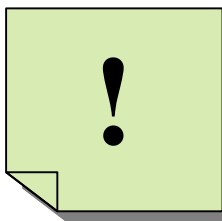
Різновидом колективної форми організації спілкування на заняттях є круглий стіл. На такому семінарі здійснюється співпраця і взаємодопомога, кожен студент має право на інтелектуальну активність, зацікавлений в досягненні загальної цілі семінару, приймає участь в колективному виробленні висновків і рішень.

Критерії оцінки семінарського заняття:

1. *Ціленаправленість*: постановка проблеми, зв'язок теорії і практики та майбутньої професійної діяльності.
2. *Планування*: виділення головних питань, пов'язаних із профілюючими дисциплінами.
3. *Організація семінару*: вміння викликати і підтримати дискусію, конструктивний аналіз всіх відповідей і виступів.
4. *Стиль проведення семінару*: пожвавлений, дискусивний чи в'ялий.
5. *Відносини «викладач – студенти»*: паритетні, в міру вимогливі чи песимістичні.
6. *Керування групою*: швидкий контакт зі студентами, впевнена поведінка в групі, справедливі відносини зі студентами, чи підвищений тон, опора в роботі лише на лідерів.
7. *Зауваження викладача*: кваліфікаційні, узагальнені чи відсутні.

3.4. Практичні заняття

Практичні заняття (ПЗ) розвивають наукове мислення і мовлення, дозволяють перевірити знання студентів і виступають засобом оперативного зворотнього зв'язку.

Мета практичного заняття – *поглиблене вивчення дисципліни, деталізація отриманих знань, вироблення навичок професійної діяльності.*

План ПЗ відповідає загальним ідеям і напрямку лекційного курсу. Він є загальним для всіх викладачів кафедри і обговорюється на засіданні кафедри.

Методика ПЗ може бути різною, вона залежить від авторської індивідуальності викладача. Важливо, щоб різноманітними методами досягалася загальна дидактична мета.

Структура практичного заняття:

1. Виступ викладача.
2. Відповіді на питання студентів із незрозумілого матеріалу.
3. Практична частина як планова (фронтальне опитування, індивідуальні завдання, тести).
4. Заключне слово викладача.

Різноманітність занять витікає із практичної частини. Це можуть бути обговорення рефератів, дискусії, розв'язування задач, доповіді, тренувальні вправи, спостереження, експерименти.

Практичні заняття варто організовувати так, щоб студенти постійно відчували зростання складності виконуваних завдань (щоб зберегти мотивацію), отримували позитивні емоції від переживання власного успіху в навчанні, були зайняті творчою роботою, пошуками правильних і точних рішень. Велике значення при цьому мають індивідуальний підхід і продуктивне педагогічне спілкування.

Типи практичних занять

Розглянемо лише деякі типи практичних занять, які ілюструють застосування інтерактивних методик у вищій школі. Зупинимось, передусім на заняттях, де відпрацьовуються комунікативні, вербальні, дискусійні вміння, які необхідні майбутнім випускникам.

Таблиця 4

Типи практичних занять

<p><i>Практичне заняття-конференція</i></p>	<p>Студенти «перевтілюються» у дослідників з конкретної проблеми, що зазначена у планах до заняття (здебільшого п'ять-шість питань). Студенти розподіляються на <i>дослідників-доповідачів</i> (п'ять осіб), <i>опонентів</i> (п'ять осіб), <i>учасників конференції</i> – більшість студентів. Обирається <i>керівник секції</i> та <i>секретар</i>. Викладач, залежно від мети заняття, може бути <i>ментором</i>, <i>модератором</i> або <i>координатором-спостерігачем</i>. Головне завдання – підготувати студентів до участі у конференціях різного рівня, тому питання до семінарського заняття будуть доповідями науковців з різних країн світу. Отже, на практичних такого типу використовують рольові ігри. Виступи учасників оцінюють колективно</p>
<p><i>Практичне заняття - захист курсової (дипломної) роботи</i></p>	<p>Мають важливе значення для фахової освіти випускників. Досвід свідчить, що студентів важко підготувати стислий виступ, рецензію на роботу, тому заняття і передбачає розвиток саме цих навиків. Групу студентів поділяють на <i>авторів</i> дослідної роботи (п'ять-шість осіб), <i>рецензентів</i> (п'ять-шість осіб), <i>опонентів</i> (п'ять-шість осіб), <i>членів комісії</i>, яка оцінює виступи</p>

<p>Практичне заняття-диспут</p>	<p>Ця форма роботи в університеті, як і попередні, пов'язана з мотивацією діяльності студентів, передбачає розвиток їх комунікативних умінь, які так необхідні майбутньому економісту, менеджеру, політику тощо. Можна обрати декілька тем з курсу, щоби вдосконалити вміння вести дискусію, науковий діалог з опонентами, рецензентами, коректно ставити запитання дослідникам, чітко та логічно на них відповідати</p>
<p>Практичне заняття – «вибори»</p>	<p>На цьому занятті моделюються ситуації, які допоможуть порівняти два типи виборів (демократичні й недемократичні) і показати перевагу перших. Викладач призначає <i>комітет</i> з кількох студентів, який визначає імена кандидатів. З'ясовуються відмінності під час голосування за одну кандидатуру, або можливість обирати за альтернативним списком. Відзначаємо у процесі обговорення, які почуття викликає у виборців голосування за кандидатуру, що є у списку єдиною. Друга мета заняття: сформуванню суспільно-громадянську позицію, відповідальність за майбутнє держави. Отже, на такому занятті викладач може допомагати формуванню загальнолюдських цінностей, демократичних ідеалів</p>
<p>Практичне заняття за методом «снігова куля»</p>	<p>Цей тип заняття складний за своєю методикою, проте може відіграти важливу роль у підготовці спеціаліста до самостійної наукової діяльності. До планів практичних занять обов'язково додаються проблемні дискусійні питання, вирішити які легше у невеликій групі. Об'єднуємо студентів у групи по двоє-троє, даючи змогу обговорити проблему протягом 5 хв. Наступний крок – об'єднання маленьких груп по дві, а згодом – в одну-дві великі, щоб поступово, аналізуючи складне питання, зібрати достатньо матеріалу та спільно вирішити проблему. Відповідають переважно студенти, які обізнані з цього питання, або ті, кого висуває група (групи)</p>

РОЗДІЛ 4

Інтерактивні технології навчання

Добре викладання – це акт щедрості, примха мінливої музи, мистецтво, якому можна теоретично навчитись з часом, і завжди – це ризикована справа... Добрі викладачі живуть з таємницею доброго викладання, а вона живе в них...

Дж. Палмер

Найбільш доцільним і дієвим у навчально-виховному процесі є застосування інтерактивних технологій. *Інтерактивне навчання* – це перш за все діалогове навчання, в ході якого здійснюється взаємодія викладача та студента.

«Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх учнів. Це співнавчання, взаємонавчання (колективне, групове навчання в співпраці)...» (О. Пометун та Л. Пироженко), де студент і викладач є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання. Педагог виступає в ролі організатора процесу навчання, лідера групи. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язання проблем. Воно ефективно сприяє формуванню цінностей, навичок і вмінь, створенню атмосфери співпраці, взаємодії.

Інтерактивність у навчанні легко пояснити такою словесною конструкцією, виведеною досвідом педагогів і психологів ще в античні часи, у якій головною думкою є: «Передаючи знання іншим – стаєш майстром своєї справи».

Виходячи з таких думок, найголовніше відчуття студента – це відчуття успіху, власної перемоги, досягнутої кропіткою працею розуму. Тож, на лекційних, семінарських і практичних заняттях важливо, щоб студенти були активними учасниками навчально-виховного процесу.

4.1. Основні форми інтерактивних технологій навчання

4.1.1. Знаково-контекстне навчання

Організація активності студентів відповідно до закономірностей переходу від навчальних текстів, знакових систем як носіїв минулого досвіду до професійної діяльності, що проходить в умовах постійних змін, носить загальний характер і складає суть знаково-контекстного навчання. У контекстному навчанні змінюється точка відліку: замість орієнтації на засвоєння продуктів минулого досвіду реалізується установка на майбутню професійну діяльність.

Отже, модель знаково-контекстного навчання є теоретично обґрунтованим вибором та реалізацією форм і методів активного навчання у вищій школі з орієнтацією на модель фахівця. Процес навчання в контексті економічної діяльності повинен здійснюватися шляхом переходу від інформації до осмислення, а від осмислення до дії. Метою діяльності студента при такому підході стає не оволодіння системою інформації і, тим самим, основами наук, а формування здібностей до виконання професійної діяльності. Інформація займає структурну одиницю у загальній меті діяльності лише до певного моменту, а потім ця

інформація повинна отримати широку практику свого використання як засобу регуляції діяльності. Тож, основною одиницею роботи студента і викладача в контекстному навчанні стає не «порція інформації», а ситуація із своєю соціальною невизначеністю й суперечністю.

Необхідно домогтися, щоб зміст контекстного навчання набув масштабу соціокультурного аспекту. Вступаючи у взаємини, студенти обмінюються інформацією, оцінками, думками, почуттями і водночас не підозрюють того, що на їхніх взаєминах позначається як загальна культура суспільства, так і професійна. Саме тут створюються умови для взаєморозуміння, узгодженості поведінки, вчинків і відповідно формуються професійні якості. Важливим є і те, що *організація занять у контекстному навчанні передбачає логічну послідовність трьох базових форм діяльності студентів:*

1) *навчальна діяльність академічного типу.* Студент засвоює предметний зміст навчання на академічних лекціях, семінарах, диспутах, проблемних заняттях. Тобто, планується контекст професійної діяльності. Студенти, проявляючи активність, мають можливість висловлювати власні думки, погляди, аналізувати моральні ситуації, дилеми, відстоювати власні моральні позиції;

2) *квазіпрофесійна діяльність.* Сутність квазіпрофесійного навчання полягає у відтворенні в аудиторних умовах мовою відповідних наукових дисциплін, умов і динаміки виробництва, відносин і дій людей, зайнятих у ньому. Найбільш дієвими формами квазіпрофесійної діяльності є ділові, сюжетно-рольові ігри, вправи, ігрові дискусії та інші види ігрової діяльності. Вони передбачають моделювання діяльності фахівців і керівників виробництва щодо розв'язання складної проблеми, прийняття певного рішення, пов'язаного з управлінням виробничим процесом тощо.

3) *навчально-професійна діяльність.* У системі навчально-професійної діяльності під час науково-дослідної роботи, при підготовці до виробничої педагогічної практики контекст змісту навчання поєднується з навичками професійної діяльності, де важливе місце задається і змісту професійних якостей фахівця.

Отже, контекстне навчання дає можливість створити систему проблемних ситуацій і дозволяє тим самим забезпечити об'єктивні передумови формування теоретичного, практичного та професійного мислення.

Таким чином майбутні фахівці ґрунтовно готуються до проходження виробничої практики на основі створення соціального контексту професійної діяльності: виконують ролі не лише тих, кого навчають, а й ролі наставників, реально знаходячись в умовах виробничої ситуації, що ставить студента в діяльнісну позицію, забезпечує реалізацію принципу взаємозв'язку теорії з практикою. Тож студенти мають можливість отримати більш розвинуту практику використання знань, що засвоюються у функції засобів регуляції власної поведінки. Забезпечується поступова трансформація навчальних мотивів у професійні.

4.1.2. Лабораторно-клінічне навчання

Лабораторно-клінічне навчання передбачає формування професійних умінь і навичок студентів в умовах практичних занять, виробничої практики. Як стверджують англійські дослідники, саме така модель забезпечує найефективніші підходи до розвитку фахових умінь і навичок майбутніх фахівців, пози-

тивно впливає на розвиток професійного мислення, забезпечує гармонійний зв'язок між теорією і практикою.

Доцільним є використання таких моделей лабораторно-клінічної роботи зі студентами, як:

- 1) мікрвикладання;
- 2) рефлексивне викладання;
- 3) метод симуляцій;
- 4) «Школа професійного розвитку».

В американській педагогічній освіті доведено, що *мікрвикладання* є одним з найуживаніших навчальних методів у програмі підготовки майбутніх фахівців. Воно є реальним викладанням (на відміну від рольової гри) і знижує складність педагогічної дії, сприяє набуттю специфічних умінь. Мікрвикладання пропонує безпечне, контрольоване навчальне середовище виробничої практики, забезпечує потрібну форму набуття «прямого» досвіду за допомогою використання «моделі реальності» під контролем і керівництвом викладача.

За допомогою *рефлексивного викладання* студенти мають можливість випробувати власний стиль викладання, розвивати здібності самодіагностування, виробляти вміння аналізу свого викладання й майстерності інших.

За допомогою *методів симуляцій*, суть яких полягає у залученні студентів до самостійного розв'язання проблем, типових помилок початківців, яких вони можуть уникнути, забезпечується можливість студентам взаємодіяти за допомогою обговорення виробничої ситуації з реального життя, обдумувати навчальний досвід, важливі способи розв'язання задач, ситуацій і випробовувати їх на практиці; а також виявляти на ранній стадії потенційні проблеми початківця і надавати вчасну допомогу йому у їх вирішенні. На заняттях студентам варто запропонувати для розгляду і обговорення економічні дилеми, виробничі ситуації, кейси, суть яких полягала б у виявленні критичного мислення, формуванні професійної позиції, творчого потенціалу студентів в умовах сприятливої атмосфери взаємодії.

Концепція *Шкіл професійного розвитку*, розроблена Групою Голмса (1990 р.), передбачає нову структуру підготовки вчителів для розвитку професіоналів-початківців, безперервного розвитку досвідчених професіоналів і для проведення наукових досліджень з вивчення педагогічної діяльності.

У Школах професійного розвитку досягається динамічна єдність стабільних (базові фундаментальні знання з фахових дисциплін) і варіативних (інноваційність, творчість, особливості профілю наукової підготовки студентів, його особистісних інтересів і схильностей) складників професійної підготовки. Це нововведення є основним механізмом забезпечення співробітництва та партнерства; «навчальною клінікою», базою для набуття студентами – майбутніми фахівцями лабораторно-клінічного досвіду, професійної адаптації початківців в умовах педагогічного наставництва.

Школа професійного розвитку створюються з метою удосконалення готовності студентів до майбутньої професії. Оскільки формування професійних якостей відбувається не лише у процесі розповідей, а й у діяльності, учасники (зазвичай слухачі магістратури) залучаються і до професійного виховання студентів молодших курсів. Вони спільно зі студентами готують реферати, проєк-

ти, курсові роботи, а також виступи та технології, будучи фактично наставниками (коучами) студентських команд. Магістранти консультують студентів, як побудувати повідомлення для дебатів, круглих столів, щоб запропоновані ними рішення були високопрофесійними.

Такі методика роботи будуть корисними, позаяк *сприятимуть*: активізації сприйняття студентами навчального матеріалу; вдосконаленню взаємодії учасників навчально-виховного процесу; надаватимуть можливість моделювання реальних ситуацій у контексті майбутньої професійної діяльності; формуватимуть економічне мислення, культуру, професійні якості.

Таблиця 5

Методика організації діяльності Школи професійного розвитку

Мета	Завдання	Учасники	Форми	Технології	Методи
Підготовка студентів та магістрантів до роботи економічного спрямування	Здійснення діагностики сформованості фахових компетентностей	Викладачі економічних дисциплін, викладачі психолого-педагогічних дисциплін, студенти, магістранти	Контроль рівня підготовки до професійної діяльності	Діагностування	Спостереження, анкетування, тестування, експертних оцінок, вивчення у педагогічних ситуаціях
	Визначення рівня розвитку професійних якостей	Викладачі психолого-педагогічних дисциплін, магістранти, студенти	Круглі столи	Проектні	аналіз джерел, узагальнення, інтерпретаційно-аналітичний
	Розвиток професійних умінь магістрантів	Викладачі економічних дисциплін, студенти, майбутні магістри	Тренінгові програми, шоу-програми	Ігрові, тренінгові Шоу-технології	Ділові ігри, змагання
	Вивчення новітніх концепцій економічного розвитку держави	Провідні економісти краю, викладачі, студенти, магістранти	Диспути	Інтерактивні	Мозковий штурм, акваріум, «Займи позицію»
	Розроблення бізнес-планів та проектів малих підприємств	Викладачі, майбутні магістри, студенти	Конкурси проектів	Формування творчої особистості	Розповіді, моделювання
	Вивчення історичних аспектів підприємництва та меценатства	Викладачі магістранти, студенти	Дебати	Критичного мислення	Бесіди, вправи, інтелектуальні ігри, метод «Прес»
					Кейс-метод

4.2. Інтерактивні методи навчання.

4.2.1. Метод Сократичної бесіди (евристичної бесіди)

Цей метод є одним із найефективніших способів забезпечення зворотного зв'язку в аудиторії, мотивації до роздумів, активізації навчально-пізнавальної, пошукової діяльності студентів. Застосування такого методу дозволяє кожному висловити свої сумніви, винести на обговорення гострі і, на його думку, до цього часу не вирішені питання, вступити в суперечку з колегами та викладачем.

Евристичний метод спрямований на вдосконалення творчого мислення студентів, формування умінь аргументувати, полемізувати, самостійно обирати шляхи визначення правильних рішень, відстоювати позиції, та загалом підняти рівень зацікавленості професійними навичками майбутньої фахової діяльності.

Сократична бесіда здійснюється шляхом постановки педагогом перед вихованцями певних запитань у чіткій логічній послідовності. Педагог так формулює запитання, щоб вихованці намагалися здійснювати критичний аналіз заданих завдань і разом з тим вчилися висловлювати особисті погляди, відстоювати власні позиції.

Педагог вміло спрямовує бесіду в потрібне русло, заохочує вихованців до нестандартного огляду проблеми та активної участі в бесіді, розвиває навички дослідницької діяльності, організовує в аудиторії атмосферу творчого пошуку шляхів вирішення реальної проблеми, дилеми, ситуації, залучає кожного студента до дискусії. Таким чином, вихованці за допомогою їхнього власного досвіду та настанов викладача мають змогу самі виявляти істину, досягти стану «Еврика!»

4.2.2. Метод проектів

Метод проектів виник у другій половині XIX ст. у сільськогосподарських школах США. В основі цього методу лежать ідеї Дж. Дьюї, В. Х. Кілпатріка, Е. Торндайка та інших американських учених. Цей метод можна охарактеризувати як «навчання через діяння», коли учень безпосередньо включається в активний пізнавальний процес: самостійно формулює проблему, збирає необхідну інформацію, знаходить і порівнює варіанти вирішення проблеми, робить висновки, аналізує свою діяльність, формуючи «по цеглинках» щось нове й набуваючи нового навчального й життєвого досвіду.

Робота над проектами здійснюється поетапно.

I етап – обґрунтування проекту (формулювання мети й завдання проекту, обґрунтування його соціальної значущості, визначення теми проекту; організація робочих груп, розподіл завдань між учасниками проекту).

II етап – пошуковий. Студенти досліджують проблему й збирають інформацію (визначають коло джерел та здійснюють пошук необхідних відомостей; аналізують можливі варіанти вирішення проблеми); вибирають оптимальний варіант виконання проектного завдання (генерують ідеї); розробляють план роботи над проектним завданням; добирають матеріали та інструменти; вибирають форми презентації результатів проекту).

III етап – технологічний. Відбувається здійснення діяльності кожного учасника проекту згідно з планом роботи над проектним завданням (реалізація проекту); підготовка презентації результатів проекту.

IV етап – заключний – власне проведення презентації (захист проекту) й оцінка результатів виконання проекту, колективних і особистих досягнень учасників проекту.

Студенти готують портфоліо проекту, яке вміщає зміст презентації, змакетований у вигляді схем-таблиць, рекламних блоків, наочних зображень на аркушах формату А1 з використанням технічних засобів навчання; мультимедійну презентацію, розроблену у програмі Power Point; рекламні буклети та пам'ятки.

4.2.3. Синектика

Модель групового вирішення проблем за допомогою метафоричного мислення має назву «синектика». Це модель групової творчої діяльності та навчального дослідження розробляється у зарубіжній педагогіці з 1960-х років. Синектика (synectics) охоплює досвід застосування відомого методу групової генерації ідей, який має назву «мозкової атаки», або «мозкового штурму» (Brainstorming). Синектика розвивалася як спільна пошукова діяльність у вирішенні проблем експертними групами з використанням домислів, сміливих гіпотез, «хибних ідей» та інтуїтивних рішень. Головним для дидактичних пошуків було стимулювання пошукової навчальної діяльності, яка заснована на емоційно-образному, метафоричному мисленні.

Організація навчальної роботи за синектикою передбачає:

1. Початкове висунення проблеми, яка є досить складною для вирішення.
2. Аналіз проблеми та повідомлення необхідної інформації. Роль експерта, який повинен компетентно оцінити доповідь-повідомлення, може виконувати викладач або підготовлений до такої роботи студент. На цьому етапі залучають різноманітні інформаційні джерела, тому що збирання фактів закладає підвалини для вирішення проблеми.
3. З'ясування можливостей вирішення проблеми шляхом детального аналізу та коментування викладачем та експертом усіх висунутих варіантів з поясненням причин, за якими відкинуто деякі з них.
4. Переформулювання проблеми кожним студентом самостійно своїми словами так, як він її розуміє, з метою наближення завдання до себе самого.
5. Спільний вибір одного з варіантів переформульованої проблеми, початковий варіант тимчасово відкидається.
6. Висунення образних аналогій із залученням «метафоричних» описів тих явищ, які містить проблема. Важливо на цьому етапі роботи поряд із прямим зіставленням предметів і явищ наводити «особистісні» та «символічні» аналогії (два-три слова), можливі навіть аналогії «фантастичні».
7. «Пристосування» окреслених групою підходів до вирішення або готових рішень до вимог, що закладені у самій проблемі. На цьому останньому етапі з'ясовуємо, чи проблему вирішено, чи потрібно обрати новий шлях для пошуку правильного рішення.

Можливі два варіанти використання моделі: 1) створення нових уявлень (від відомого до невідомого); 2) оволодіння новими уявленнями (від невідомого до відомого).

4.2.4. Метод коучингу

«Coaching» (коучинг) – наставляти, надихати, тренувати; тренувати, займатися репетиторством, готувати до іспиту або змагань. *Коучинг* – це засіб сприяння, допомоги іншій людині в пошуку її власних рішень в будь-якій складній ситуації; це інструмент для оптимізації людського потенціалу та ефективної діяльності. Під час застосування цього методу студенти мають змогу розвивати у собі так зване позитивне і конструктивне мислення – уміння бачити та використовувати всі доступні можливості та ресурси, безпомилково визначати, передбачати тенденції розвитку та знаходити оптимальний варіант дії, що дозволяє при мінімальних зусиллях досягати максимальних результатів. У них формуються націленість на результат і прагнення до успіху – основоположні принципи коучингу, методу, спрямованого на досягнення поставлених цілей, формування позитивного досвіду і розкриття потенціалу людини. Коучинг розглядає будь-які намічені позитивні зміни в цілісності і взаємозв'язку всіх аспектів життя людини, щоб зберігати та підтримувати баланс і гармонійний розвиток – так званий, системний підхід. Метод допомагає людині усвідомлювати процеси на різних рівнях: свого оточення, дій, здібностей, цінностей, ідентифікації (Я). Таким чином, коучинг – прекрасний шанс навчитися розуміти взаємозв'язок своїх внутрішніх процесів і станів із зовнішніми подіями та вчитися керувати і тим, і іншим, враховуючи всі можливі наслідки своїх дій. Безсумнівним результатом такого знання і його практичного застосування стали структурованість, порядок думок, баланс в житті і закономірний успіх у бізнесі.

Метод коучингу допомагає студентам самостійно знаходити відповіді, ставити чіткі завдання і підбирати найкращі шляхи вирішення професійних дилем, допомагати у самореалізації, долати складнощі і розкривати джерело внутрішньої мотивації і натхнення. Це принципово важливо, оскільки саме те, що людина зробила сама, стає частиною її досвіду, її навичкою, її перевагою та належить їй повністю.

4.2.5. Метод ПРЕС (PRES)

Цей метод допомагає студентам навчитися формулювати та висловлювати свою думку з дискусійного питання аргументовано, в чіткій та стислій формі, впливати на думку інших співрозмовників.

Використання методу проводиться у чотири етапи:

1. *Позиція.* На цьому етапі студенти висловлюють свою думку, пояснюють, в чому полягає їхня точка зору (починаючи зі слів ...я вважаю, що...).
2. *Обґрунтування.* Студенти намагаються пояснити причину появи цієї думки, тобто на чому ґрунтуються докази (починаючи зі слів ...тому, що...);
3. *Приклад.* Наводять приклади, додаткові аргументи на підтримку власної позиції, факти, які демонструють їхні докази (... наприклад ...);
4. *Висновки.* Узагальнюють свою думку (висновок, починаючи словами: ...отже, ...таким чином ...).

4.2.6. Ток-шоу

Метою «Ток-шоу» є отримання навичок публічного виступу та дискусування. Викладач на цьому занятті виступає ведучим. Робота організується наступним чином:

- 1) оголошення теми дискусії для всіх учасників;
- 2) пропозиції висловлення із запропонованої теми «запрошеним гостям» (ними виступали магістранти і викладачі економічних кафедр);
- 3) передача слова слухачам (студенти молодших курсів), які можуть виступити зі своєю думкою або ставлять запитання «запрошеним» не більше 1 хв. («запрошені» мають відповідати якомога коротше і конкретніше).

Ведучий також має право ставити своє запитання або перервати виступаючого через ліміт часу. Після обговорення однієї теми, учасники міняються ролями.

4.2.7. «Суд від свого імені»

Такий вид діяльності дозволяє отримати уявлення про спрощену процедуру винесення судового рішення та провести рольову гру – судовий процес з мінімальною кількістю учасників – 3-х осіб: судді, що слухатиме обидві сторони і винесе остаточне рішення, позивача та відповідача. Після того як викладач об'єднав учасників у три групи – судді, обвинувачі та обвинувачувані, протягом відведеного часу: судді – знайомляться із судовою процедурою та готують запитання до обох сторін; обвинувачі – обговорюють зміст вступної промови та можливі аргументи; обвинувачувані – готують зміст заяви-відповіді та аргументи захисту. Для більш ефективної роботи необхідно до кожного судді приєднати одного обвинувача та одного обвинувачуваного. Кожному учаснику гри дається певний інструктаж його ролі і аргументів, які він повинен відстоювати. Далі можна починати суд в кожній групі за таким порядком або сценарієм:

- 1) вступні заяви учасників судового процесу (на суд виносяться дилеми із ситуацій на виробництві);
- 2) суддя викладає суть справи;
- 3) обвинувач викладає аргументацію, суддя ставить йому запитання;
- 4) обвинувачуваний викладає аргументи захисту, суддя ставить йому запитання;
- 5) суддя виносить рішення. Після того як вся група знову об'єднується, судді оголошують свої рішення.

Ця форма роботи допомагає навчитися брати участь у загальних дискусіях, висловлювати та захищати власну позицію, а в майбутньому впливати на зміни у професійних ситуаціях.

4.2.8. Розв'язання професійних дилем

Студентам пропонуються проблемні ситуації – дилеми, розв'язання яких проводиться наступними кроками:

Крок 1. Аналіз ситуації (розпізнати і пояснити дилему, одержати усі можливі факти).

Крок 2. Усвідомлення мотивів вчинків, специфіки умов, особливостей взаємин (перелічити усі можливі варіанти вибору, перевірити кожен варіант, ставлячи три запитання: «Це законно?», «Це правильно?», «Це корисно?»).

Крок 3. Розробка проекту рішення (висунути гіпотези, вибудувати проект майбутнього рішення (що робити, як, якими засобами) у вигляді певної конструктивної схеми).

Крок 4. Ухвалення рішення (прийти до одностайної позиції у групі).

Крок 5. Аналіз результату (двічі перевірити рішення, ставлячи два запитання, наприклад такого типу: «Як я буду себе почувати, якщо про моє рішення довідається моя родина?», «Як я буду себе почувати, якщо про моє рішення повідомлять у місцевій пресі?»). Оскільки для суб'єкта дії далеко не байдужим є його моральне самопочуття, оцінка і ставлення до нього колег і знайомих (одногрупників, друзів, наставників), опрацьовуючи цей крок, студенти можуть поставити і обговорити додаткові запитання.

Обговорення відбувається у мікрогрупах. При цьому кожний учасник повинен повідомити, яке рішення було прийняте власне ним, проговорюючи уголос усі враження у процесі прийняття рішення: міркування перед тим, як прийняти рішення, власне дія (прийняття рішення), рефлексія.

Викладач дотримується певної тактики поведінки, не нав'язуючи власних переконань, позаяк, спираючись на авторитет наставника, студенти можуть некритично сприймати інформацію, робити суб'єктивні висновки.

Впродовж обговорення ситуації доповнюються новою інформацією, що, безперечно утруднює вибір студентів. Залучаючи студентів до дискусії, варто спонукати їх ставити запитання, піддавати сумнівам окремі позиції, організувати динамічну атмосферу, генерувати креативні думки, активізувати їхнє мислення, межувати енергійні та більш стримані етапи дискутування, котрі є також важливими для проникливішого осмислення питань, проблем, усвідомлення особистих суджень і позицій.

4.2.9. Метод портфоліо

Портфоліо – метод навчання, оцінювання і атестації, який широко застосовується у США, у процесі підготовки майбутніх фахівців. У педагогічній практиці відомі такі види портфоліо: «робочий портфоліо», «шоукейс порт фоліо» і «портфоліо для записів». Найчастіше у практиці використовують «робочий портфоліо»: студент збирає матеріал для атестації, викладач має можливість оцінити рівень професійного зростання студента протягом вивчення курсу.

Залучення студентів до атестації й оцінювання допомагає їм оволодіти власним учінням, розвиває почуття власної відповідальності за цей процес. Велику роль у застосуванні методу портфоліо у вищій школі приділяють викладачеві, який виконує роль фасілітатора (помічника). Саме він допомагає у розвитку самооцінки та самоаналізу студентів, рефлексивному обговоренню продуктів їхньої діяльності. Від роботи викладача, від його вміння позитивно ставитися до помилок студентів, толерантно спілкуватися з ними залежить результат цього методу.

Оскільки метод портфоліо використовується у вищій школі, можна проводити портфоліо-конференції, на яких відбувається атестація цього виду студентської роботи. Фактично викладач разом зі своїми вихованцями проводить спільний аналіз та оцінювання вмінь і здібностей студентів. З'явилася можливість вивчити ідеї, інтереси, звички, загальні здібності і ставлення до навчальних цілей, і що найголовніше, встановити цілі самокерування і самовдосконалення.

З огляду на вищезазначене, застосування інтерактивних технологій засвідчує повну узгодженість навчання з майбутньою професійною діяльністю, з інтересами студентів, ставлячи майбутнього фахівця у становище професіонала, для якого теоретичні знання – засіб творчих пошуків. Залучаючи їх до виявлення, аналізу та розв'язання реальних професійних проблем із використанням для цього практичної дослідницько-пошукової роботи, викладач організовує самостійну роботу формування індивідуального професійного досвіду, сприяє перетворенню зовнішніх мотивів навчальної діяльності у внутрішні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Основні тенденції розвитку вищої освіти в Україні на рубежі століть (спроба прогностичного аналізу) / В. Андрущенко // Вища освіта України. – 2000. – № 1. – С. 11–17.
2. Бурдейна Л. І. Знаково-контекстне навчання як продуктивна умова формування моральної культури студента / Л. І. Бурдейна // Наукові записки. Серія: Педагогіка і психологія / Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського. – Вінниця, 2007. – № 20. – С. 140–144.
3. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: підруч. для студ. вищ. навч. закл. / С. С. Вітвицька. – К.: Центр навч. літ-ри, 2003. – 316 с.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / С. У. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 373 с.
5. Зязюн І. А. Вузівська підготовка педагога до профільного навчання учнів старших класів / І. А. Зязюн // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. праць / [редкол.: І. Зязюн (гол.) та ін.]. – К. : Вінниця: Вінниця, 2004. – С. 5–11.
6. Казак І. О. Роль мотиваційного компоненту при виконанні навчального завдання у вищій школі / І. О. Казак // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – Харків, 2007. – № 16. – С. 197–207.
7. Коваль О. Є. Використання інтерактивних методів навчання в процесі формування професійно-моральних цінностей магістрантів вищої економічної школи / О. Є. Коваль // Педагогічний дискурс: зб. наукових праць. – Хмельницький: ХГПА, 2011. – Вип. 9 – С. 159–161.
8. Кошманова Т. С. На шляху до новітньої педагогічної освіти (на прикладі Університету штату Мічиган) / Т. С. Кошманова. – Львів, 2000. – 345 с.
9. Кузьмінський А. І. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. / А. І. Кузьмінський. – К.: Знання, 2005. – 486 с.
10. Навчально-методичний комплекс з дисципліни «Методика викладання економічних дисциплін у вищій школі» для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «Магістр» / [О. Є. Коваль, М. М. Корман]. – Тернопіль: ТНЕУ, 2007, – 171 с.
11. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи: навч. посіб. – К.: Академвидав, 2006. – 352 с.

СЛОВНИК КЛЮЧОВИХ ПОНЯТЬ І ТЕРМІНІВ

Бесіда – діалогічний метод навчання, при якому педагог шляхом постановки системи запитань підводить тих, хто навчається, до розуміння нового матеріалу чи перевіряє засвоєння ними вже вивченого.

Гуманізація освіти – центральна складова нового педагогічного мислення, яка передбачає перегляд, переоцінку всіх компонентів педагогічного процесу у світі їхньої людино-творчої функції.

Дидактика (від грец. didaktikas - повчальний) – найважливіша галузь педагогіки, яка вивчає теоретичні основи організації процесу навчання, його закономірності, принципи, методи.

Диференційоване навчання – спеціально організована навчально-пізнавальна діяльність, яка з огляду на вікові, індивідуальні особливості суб'єктів навчання, їх соціальний досвід, спрямована на оптимальний фізичний, духовний і психічний розвиток студентів, засвоєння необхідного обсягу знань, практичних дій за різними навчальними планами та програмами.

Ділова навчальна гра – прикладна методика, форма відтворення особливої (ігрової) діяльності учасників на імітаційній моделі, що відтворює умови і динаміку виробництва.

Засоби навчання – це різноманітні матеріали і знаряддя навчального процесу, завдяки яким більш успішно і за коротший час досягаються визначені цілі навчання. До засобів навчання належать: підручники, навчальні посібники, дидактичні матеріали, технічні засоби (ТЗН), навчальні кабінети, лабораторії, ТБ та інші засоби масової комунікації.

Інновація – комплексна діяльність, спрямована на створення (народження, розробку), освоєння, використання й розповсюдження нового.

Інтенсифікація навчання передбачає досягнення бажаних результатів за рахунок якісних чинників, тобто шляхом напруження, більш ефективного використання розумових можливостей особистості, відповідності певному навчальному об'єктові.

Інтерактивне навчання – діалогове, у ході якого здійснюється взаємодія вчителя та учня; спеціальна форма пізнавальної діяльності з цілком конкретними та прогнозованими цілями.

Креативність – поняття, що характеризує повноцінне функціонування людини, здатність продумувати унікальні ідеї, результати, способи розв'язання проблеми.

Кредитно-модульна система організації навчального процесу – модель організації навчального процесу, яка ґрунтується на поєднанні модульних технологій навчання та залікових освітніх одиниць (залікових кредитів).

Лабораторне заняття – це організаційна форма навчального заняття, на якому учні (студенти) під керівництвом педагога проводять експерименти чи досліди в навчальних лабораторіях з використанням відповідного обладнання, комп'ютерної техніки.

Лекція (від лат. lectio – читання) – спосіб викладу (логічно стрункого,, систематизованого, послідовного та ін.) об'ємного теоретичного матеріалу для забезпечення свідомого сприймання й засвоєння наукової інформації студентами.

Метод конкретних ситуацій (кейс-метод) – це такий метод навчання, за якого студентам пропонується проаналізувати реальну життєву ситуацію. Опис цієї ситуації одночасно відображає не тільки якусь практичну проблему, але й актуалізує певний комплекс знань, які необхідно засвоїти під час вирішення проблеми. При цьому сама проблема не має однозначного вирішення, являє собою особливий, розгалужений і неоднозначний оптимум.

Метод навчання — спосіб організації діяльності студентів з навчальним матеріалом. Метод є центральною ланкою детермінації процесу навчання зовнішніми обставинами.

Метод презентацій використовується для представлення досягнень або викладення матеріалу, що вимагає унаочнення у максимальному обсязі.

Методи активізації навчально-пізнавальної діяльності – це сукупність прийомів і способів психолого-педагогічного впливу на учнів, що (порівняно з традиційними методами навчання) першою чергою спрямовані на розвиток у них творчого самостійного мислення, активізацію пізнавальної діяльності, формування творчих навичок та вмінь нестандартного розв'язання певних професійних проблем і вдосконалення навичок професійного спілкування.

Модульно-рейтингова технологія навчання – це цілісний алгоритм організації повного засвоєння знань та вмінь за модульним принципом з дотриманням психолого-педагогічних вимог до навчального процесу та рейтинговим підсумуванням результатів навчання за семестр, рік і весь період навчання.

«Мозковий штурм» – це ефективний метод колективного обговорення, пошук рішення, який здійснюється шляхом вільного обговорення думки всіх учасників.

Мотив – усвідомлена потреба, яка викликає активність людини й визначає спрямованість цієї активності.

Мотивація - це так звані психічні явища, що стали спонуканням до виконання тієї або іншої дії, учинку, що визначають активність особистості та її спрямованість на досягнення запланованого результату.

Мотивація внутрішня сприяє одержанню задоволення від роботи, викликає інтерес, радісне збудження, підвищує самоповагу особистості.

Мотивація зовнішня заснована на заохоченнях, покараннях та інших видах стимуляції, які або спрямовують, або гальмують поведінку людини. У разі зовнішньої мотивації чинники, що регулюють поведінку, не залежать від внутрішнього «я» особистості.

Мотивування – пояснення людиною причин своїх дій із посиланням на обставини, що спонукали її до вибору певної дії.

Особистісно зорієнтована технологія – це освітня технологія, головною метою якої є взаємний та плідний розвиток особистості педагога та його вихованців на основі рівності в спілкуванні й партнерства в спільній діяльності.

Педагогічна інновація – процес оновлення чи вдосконалення теорії і практики освіти, який оптимізує досягнення її мети.

Педагогічна технологія - сукупність психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір і комбонування форм, методів, способів, прийомів навчання, виховних засобів; вона є організаційно-методичним інструментарієм педагогічного процесу.

Портфоліо (папка досягнень) – зібрана студентом в окрему папку документація як свідчення виконаної роботи і набутих знань (свідоцтв, планів, чи проектів, доповідей, рисунків та ін.).

Практичне заняття (від лат. *practicos* – діяльний) – форма навчального заняття, в ході якої викладач організує розгляд студентами окремих теоретичних положень навчальної дисципліни та формує вміння і навички їх практичного застосування шляхом індивідуального виконання студентами відповідно сформульованих завдань.

Прийоми навчання — це складова методу, певні разові дії, спрямовані на реалізацію вимог тих чи тих методів навчання.

Проблема – це складне теоретичне і практичне завдання, яке потребує розв'язання, проте ні конкретні способи його розв'язання, ні його кінцевий результат не відомі.

Проблемна лекція – лекція у процесі якої включення мислення студентів здійснюється викладачем за допомогою створення проблемних ситуацій.

Проблемне навчання - дидактична система, яка ґрунтується на закономірностях творчого засвоєння знань і способів діяльності, на прийомах і методах викладання та навчання з елементами наукового пошуку.

Проблемний виклад навчального матеріалу – діяльність лектора, спрямована на створення проблемних ситуацій, постановку навчальних проблем і керівництво самостійною пізнавальною діяльністю тих хто навчається у процесі формулювання або вирішення проблем (або в обох цих компонентах).

Проблемні питання - питання, відповіді на які не містяться ні в попередніх знаннях учнів, ні в наявній інформації, що пред'являється, і які викликають у них інтелектуальні ускладнення.

Семінарське заняття – (від лат. *seminarium* – «розсадник») – форма навчального заняття, за якої викладач організовує дискусію із завчасно визначених тем до яких студенти готують тези відповідей або індивідуально виконані реферати – доповіді.

Стимул – спонукальна причина (звичайно зовнішній вплив), що суб'єктивно сприймається й викликає спрямовану активність людини. У деяких випадках стимул може стати мотивом, для чого людина мусить усвідомити стимул, «переробити» та відбити його у свідомості.

Форма організації навчання – це конструкція певної ланки процесу навчання, певний вид заняття (урок, лекція, семінар, екскурсія, факультативне заняття, екзамен тощо).

ДОДАТКИ

Моніторингове дослідження
мотивації навчальної діяльності

(Розроблено ст. викладачем кафедри психологічних та педагогічних дисциплін ТНЕУ Коваль О. Є.)

Мета дослідження: виявлення типу навчальної мотивації студентів Україно-німецького економічного факультету ТНЕУ та визначення рівня володіння викладачами Україно-німецького економічного факультету ТНЕУ основними методами мотивації і стимулювання навчальної діяльності студентів.

Завдання дослідження:

1. Аналіз досліджуваної проблеми.
2. Розробка діагностики.
3. Проведення моніторингового дослідження.
4. Обробка і узагальнення отриманих результатів.
5. Надання рекомендацій щодо формування і підвищення рівня позитивної мотивації навчальної діяльності студентів за сучасних умов.

Об'єкт дослідження: стан навчальної мотивації студентів і методи її формування.

Предмет дослідження: умови та методи, що стимулюють позитивну внутрішню мотивацію у студентів на заняттях.

Враховуючи мету і завдання дослідження, була сформована вибірка, яка охопила студентів першого, третього та п'ятого курсів, а також викладачів Україно-німецького економічного факультету ТНЕУ.

АНКЕТА 1

(для викладачів)

Мета: Визначення пріоритетних напрямів навчальної мотивації студентів на заняттях у ВНЗ економічного профілю, створення психологічного портрета викладача – майстра своєї справи (очима викладача).

Особливості побудови та використання анкети:

1. Анкета змішаного типу.
2. Анкета анонімна.
3. Заповнення анкети не повинно займати більше 10-15 хвилин.

Інструкція:

«Шановні колеги!

Просимо висловити свою відверту думку щодо запропонованих питань.
Дякуємо за співпрацю!»

1. Що спонукало Вас обрати професію викладача?

- А) престиж цієї професії і статус у суспільстві;
- Б) особистісні переконання, покликання;
- В) так склалися обставини;
- Г) власний варіант відповіді _____.

2. Які, на Вашу думку, професійні риси повинні характеризувати викладача – майстра своєї справи? Визначте їх у порядку значимості.

- А)
- Б)
- В)
- Г)

3. Що Ви вкладаєте у зміст терміну «навчання»:

- А) набуття нового знання в процесі вивчення;
- Б) саморозвиток шляхом особистої активності;
- В) зміна в поведінці як результат отримання досвіду;
- Г) власний варіант відповіді _____.

4. У чому Ви вбачаєте найбільший прояв формалізму роботи викладачів вищої школи?

5. Які педагогічні технології Ви використовуєте на заняттях?

- А) диференційоване навчання;
- Б) проблемне навчання;
- В) ігрову діяльність;
- Г) знаково-контекстне навчання;
- Д) лабораторно-клінічне навчання;
- Е) власний варіант відповіді _____

6. Яким методикам Ви віддасте перевагу у процесі інтенсифікації навчально-виховного процесу?

7. Які способи привернення уваги аудиторії Ви найбільше використовуєте?

- А) мовленнєвий (словесний);
- Б) рухо-знаковий (використання ТЗН);
- В) паузи;
- Г) гумор;
- Д) погрози;
- Е) власний варіант відповіді _____

8. Якими методами Ви знімаєте напругу і втому аудиторії?

9. Які методи Ви використовуєте для активізації пізнавальної діяльності студентів?

10. Які методи контролю Ви вважаєте найбільш оптимальними. Чому?

- А) тести. _____
- Б) письмові самостійні та контрольні роботи. _____
- В) усне фронтальне опитування. _____
- Г) інтерактивні методики. Які саме? _____
- Д) власний варіант відповіді _____

11. Чи намагаєтеся забезпечувати зворотній зв'язок на лекційному занятті?

- А) так.
Якими методами оперуєте? _____
- Б) Ні, на лекції це ні до чого.

12. Як Ви вважаєте, які форми навчання найбільше сприяють професійному розвитку студентів?

- А) лекція;
- Б) практичне заняття;
- В) групові консультації;
- Г) дискусії;
- Д) індивідуальні консультації;
- Е) самостійна робота студентів;
- Є) круглі столи;
- Ж) власний варіант відповіді _____

13. Що, на Вашу думку, слугує найкращою мотивацією навчання студентів:

- А) оцінка;
- Б) страх перед значимими людьми (батьками, деканом, тощо);
- В) перспектива отримання заліку, диплома;
- Г) матеріальна вигода (стипендія);
- Д) прагнення самоствердження (продемонструвати усім, на що здатний);
- Е) прагнення саморозвитку, майбутньої професійної реалізації.

14. Назвіть на Вашу думку правильну відповідь на таке запитання: «Кращими викладачами є ті, які ...»:

- А) мають до кожного студента індивідуальний підхід;
- Б) захоплені предметами, які викладають і викликають інтерес до них у інших;
- В) створюють в аудиторії атмосферу, в якій ніхто не боїться висловлювати свої погляди;
- Г) на високому професійному рівні проводять заняття і вимагають ґрунтовних знань у студентів.

15. Що є, на Вашу думку, метою економічної освіти у ВНЗ:

- А) навчити застосовувати економічне мислення до конкретних питань;
- Б) навчити студентів загального розуміння основ функціонування економіки, що допоможе їм адаптуватися до практичної діяльності;
- В) навчити приймати обґрунтовані економічні рішення в особистому та суспільному житті;
- Г) власний варіант відповіді _____

16. Чи виникали у Вас проблеми у спілкуванні із студентами під час ведення лекції (практичного заняття)?

- А) так. Якого характеру?

Як Ви з ними справлялися?

- Б) ні, ніколи.

17. Якщо б до Вас після заняття підійшов студент і сказав: «Мені не подобається Ваша методика ведення лекції. Я не думаю, що Ви, як викладач, можете мене чомусь навчити!», якою була б Ваша реакція?

18. Чи задоволені Ви своєю роботою?

- А) так. Що Вас приваблює найбільше? _____

- Б) ні. Що б Ви хотіли змінити? _____

ДЯКУЄМО ЗА ЩИРІ ВІДПОВІДІ!

Завершальний етап:

Опрацювання результатів опитування з подальшим обговоренням.

АНКЕТА 2 (для студентів)

Мета: Визначення домінуючого типу навчальної мотивації студентів, створення психологічного портрета викладача – майстра своєї справи (очима студента).

Особливості побудови та використання анкети:

1. Анкета змішаного типу.
2. Анкета анонімна.
3. Заповнення анкети не повинно займати більше 10-15 хвилин.

Інструкція:

«Дорогі друзі!

Просимо висловити свою відверту думку щодо запропонованих питань.

Дякуємо за співпрацю!»

1. Чому Ви обрали для навчання саме ТНЕУ?

- А) за порадою (або під тиском) батьків;
- Б) знаю, що тут якісне навчання і це забезпечить успішність моєї майбутньої професійної діяльності;
- В) щоб заводити знайомства і спілкуватися з цікавими людьми;
- Г) аби отримати вищу освіту (диплом);
- Д) власний варіант відповіді _____.

4. Що спонукало Вас обрати цю професію?

- А) боюся залишитися в майбутньому без роботи;
- Б) прагну знайти себе в цьому профілі;
- В) хочу повною мірою використовувати задатки, здібності і схильності, що є у мене до вибраної професії;
- Г) так склалися обставини;
- Д) власний варіант відповіді _____.

3. Що Ви вкладаете у зміст терміну «навчання»:

- А) набуття нового знання в процесі вивчення;
- Б) саморозвиток шляхом особистої активності;
- В) зміна в поведінці як результат отримання досвіду;
- Г) власний варіант відповіді _____.

4. Як Ви вважаєте, що найбільше сприяє забезпеченню міцних і довготривалих знань у студентів?

- А) авторитет і майстерність викладача;
- Б) самостійна робота студентів;
- В) бажання вчитися;
- Г) страх «вилетіти» з університету, не скласти іспит;
- Д) власний варіант відповіді _____.

5. Що спонукає Вас до навчання?

- А) цікаві деякі предмети;
- Б) вчу, бо всі вимагають (батьки, викладачі);
- В) вчуся, тому що мені подобається вибрана професія, хочу стати гарним фахівцем;
- Г) щоб справити враження на значимих для мене людей;
- Д) щоб отримувати стипендію;
- Е) тому що в майбутньому думаю зайнятися науковою діяльністю за фахом;
- Є) прагну саморозвиватися, самовдосконалюватися;
- Ж) власний варіант відповіді _____.

6. Як Ви вважаєте, кращими викладачами є ті, які...:

- А) мають до кожного студента індивідуальний підхід;
- Б) захоплені предметами, які викладають і викликають інтерес до них у інших;
- В) створюють в аудиторії атмосферу, в якій ніхто не боїться висловлювати свої погляди;
- Г) на високому професійному рівні проводять заняття і вимагають ґрунтовних знань у студентів.

7. Чи були такі лекції (практичні заняття), які Вам запам'яталися на все життя?

- А) Так. Чим саме запам'яталися?

Б) Не пригадую таких.

8. Які, на Вашу думку, професійні риси повинні характеризувати викладача – майстра своєї справи? Визначте їх у порядку значимості.

- А)
- Б)
- В)
- Г)

9. У чому Ви вбачаете найбільший прояв формалізму роботи викладачів вищої школи?

10. Що є, на Вашу думку, метою економічної освіти у ВНЗ:

- А) навчити застосовувати економічне мислення до конкретних питань;
- Б) навчити студентів загального розуміння основ функціонування економіки, що допоможе їм адаптуватися до практичної діяльності;
- В) навчити приймати обґрунтовані економічні рішення в особистому та суспільному житті;
- Г) власний варіант відповіді _____

11. Якби Ви були викладачем, які прийоми привернення уваги студентів Ви б використовували?

- А) вислови відомих людей;
- Б) історичні факти;
- В) паузи;
- Г) приклади виробничих ситуацій;
- Д) мультимедійні презентації;
- Е) гумор;
- Є) погрози;
- Ж) власний варіант відповіді _____

12. Які методи контролю знань Ви вважаєте найбільш оптимальними. Чому?

- А) тести _____
- Б) письмові самостійні та контрольні роботи _____
- В) усне фронтальне опитування _____
- Г) інтерактивні методики. Які саме? _____
- Д) власний варіант відповіді _____

13. Як Ви вважаєте, які форми навчання найбільше сприяють професійному розвитку студентів?

- А) лекція;
- Б) практичне заняття;
- В) групові консультації;
- Г) дискусії;
- Д) індивідуальні консультації;
- Е) самостійна робота студентів;
- Є) круглі столи;
- Ж) гурткова діяльність;
- З) власний варіант відповіді _____

14. Доповніть зміст речення:

- я не хотів (хотіла) би, щоб на заняттях...

- я хотів (хотіла) би, щоб не було таких занять, на яких...

- найбільш мені подобаються такі заняття, на яких...

15. Чи виникали у Вас проблеми у спілкуванні із викладачами під час лекцій (практичних занять)?

А) так. Якого характеру?

Як з ними справлялися Ви? _____

А як викладач? _____

Б) ні, ніколи.

16. Чи задоволені Ви навчанням у ВНЗ?

А) так. Що Вас приваблює найбільше? _____

Б) ні. Що б Ви хотіли змінити? _____

ДЯКУЄМО ЗА ЩИРІ ВІДПОВІДІ!

Завершальний етап:

Опрацювання результатів опитування з подальшим обговоренням.

КЕЙСИ

«РУЙНІВНИЙ ВПЛИВ КРИЗ»

(Із методики к.е.н. Безгубенко В.Ю., дисципліна «Антикризові стратегії та міжнародна фінансова безпека»)

Мета: визначення впливу валютної кризи на соціально-економічний розвиток країни та міжнародну фінансову безпеку.

Вступ у ситуацію

На основі шкали рівня руйнівного впливу землетрусів Ріхтера (від 1 до 10) побудувати аналогічну шкалу руйнівного впливу криз (економічної, фінансової, політичної, соціальної, продовольчої, енергетичної, валютної, банківської, боргової та грошово-кредитної).

Завершальний етап:

Обговорення та оцінка рівня руйнівного впливу перелічених криз на соціально-економічний розвиток країн світу, узагальнення наслідків кризових явищ у контексті міжнародної фінансової безпеки (в історичному вимірі) та визначення антикризових заходів у кожному конкретному випадку.

«ПРИНЦИПИ ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОЇ СВІТОВОЇ ВАЛЮТНОЇ СИСТЕМИ»

(Із методики к.е.н. Кравчук Н.Я., дисципліна «Міжнародні фінанси»)

На валютній конференції (наradі представників країн-членів МВФ), що відбулася в м. Кінгстон (Ямайка) в січні 1976 р. було сформульовано основні принципи сучасної світової валютної системи, яка по суті є системою плаваючих валютних курсів. Нею передбачаються ширші можливості вибору при визначенні країнами валютно-курсової політики. Це проявляється в:

1. Офіційному закріпленні плаваючих валютних курсів і права країн обирати режим обміну національних валют.
2. Можливості використання офіційного паритету в валютному еталоні, але тільки не в золоті (повна демонетизація золота).
3. Встановленні меж коливання ринкового курсу щодо паритетного (кероване плавання).
4. Відмові від прямого втручання держави (в особі монетарних органів влади) в процес курсоутворення.

Обговоріть ці положення у світлі реалій реструктуризації сучасного світового фінансового середовища і визначте можливі вектори реформування світової валютної системи.

ОБГОВОРЕННЯ ТА АНАЛІЗ ПРОБЛЕМНИХ СИТУАЦІЙ**«РЕІНКАРНАЦІЯ БРЕТТОН-ВУДСА»**

(Із методики к.е.н. Колісника О.Я., дисципліна «Міжнародні фінанси»)

Мета: Вироблення у студентів сучасних підходів до аналізу ключових засад функціонування світової валютної системи.

Ознайомтеся з проблемною ситуацією – ключовими ідеями доповіді ЮНКТАД і прокоментуйте їх.

Постановка проблеми

Конференція ООН з тарифів і торгівлі (ЮНКТАД) в доповіді, опублікованій ще в вересні 2004 р., закликала до реформування світової валютної системи. На думку експертів ЮНКТАД, стратегії розвитку національних економік, засновані на «моделі відкритості», зазнали повного краху.

«Модель відкритості», розроблена на основі Вашингтонського консенсусу кінця 1980 рр., що базувалася на принципах призвела до відокремлення фінансових потоків від міжнародної торгівлі і розповсюдження фінансових криз. На думку експертів ЮНКТАД, сучасна система глобального економічного регулювання не здатна вирішити дані проблеми.

В якості зворотної міри, щоб зменшити можливість дестабілізації торгівлі і міжнародних фінансів, пропонувалось «уніфікувати» міжнародну торгівлю, валютні і фінансові системи. Основна пропозиція ЮНКТАД полягала в тому, щоб видозмінити політику обмінного курсу у відповідності з моделлю міжнародного регулювання, характерною для торговельної політики. Іншими словами, зміни валютного курсу повинні регулюватися на основі багатосторонніх і глобальних домовленостей і угод, як СОТ регулює тарифи на імпорт й інші обмеження вільної торгівлі.

У зв'язку з цим ЮНКТАД запропонувала формулу реформування світової валютної системи – створення «єдиної ..., в прийнятті основних рішень якої будуть брати участь ...». Створення більш стабільної і передбачуваної системи дозволить урядам змінити політику щодо розвитку економіки, зокрема почати скорочення тарифів, зазначається в доповіді ЮНКТАД. В сутності, пропозиція ЮНКТАД зводиться до реінкарнації Бреттон-Вудських принципів регулювання валютних курсів, що діяли після Другої світової війни.

Проблемні запитання і завдання для аналізу, діалогу та дискусії:

1. Як Ви думаєте, про які ключові принципи «моделі відкритості» йшлося у доповіді ЮНКТАД?

2. Ознайомтеся з ідеєю ЮНКТАД щодо реформування світової валютної системи і знайдіть правильні складові формули її реструктуризації.

3. Пригадайте, на яких принципах діяла бреттон-вудська валютна система. Аргументуйте висновки ЮНКТАД щодо перспективності та своєчасності ідеї відродження післявоєнної моделі світової валютної системи. Назвіть фундаментальні передумови, що її унеможливають.

«ІНДІЯ – КРАЇНА КОНТРАСТІВ»

(Із методики к.е.н. Зварич І.Я., дисципліна «Країнознавство»)

Мета: Вироблення у студентів сучасних підходів до аналізу емпіричних міжкраїнних переваг та особливостей соціально-економічного розвитку.

Ознайомтеся з особливостями і контрастами соціально-економічного розвитку Індії і прокоментуйте їх.

Постановка проблеми

Індія – друга країна у світі за чисельністю населення (1,2 млрд. осіб), з них 48% не вміють ні читати, ні писати. Це країна з рекордним приростом населення. Окрім того в Індії згідно релігії та звичаїв народжують до тих пір, поки не народяться 2 хлопчики у сім'ї. Таким чином це приводить до зростання кількості «недоторканих» або далітів (тобто зламаних людей), які як представники нижчої касты у суспільстві, не мають практично ніяких шансів на навчання, роботу та визнання у суспільстві.

Та поряд з тим Індія є третьою у світі (після США та Японії) країною, з найбільшою кількістю представників середнього класу і з високим рівнем ВВП усього півострова Індостан.

Індія – країна з найвищим рівнем не писемності і, водночас, країною з найбільшою кількістю людей із вищою освітою (багато індійських професорів працюють у США)

Проблемні запитання і завдання для аналізу, діалогу та дискусії:

1. Чому, на Вашу думку, мають місце такі відмінності та контрасти у цій країні?
2. Чи можна формулу успіху Індії адаптувати в інших країнах світу, якщо так, то яким чином?
3. Чи притаманна подана характеристика для інших країн BRICS (Бразилія, Росія, Китай, ПАР)?
4. Проаналізуйте роль фактора робочої сили в інших країнах Азії, беручи за приклад Індію.
5. Які проблеми в соціально-економічному розвитку Індії створюють сусідні-антагоністи?
6. Що спільного та відмінного між Індією та Україною (остання теж є активним бенефіціаром робочої сили у світі)?

«ФОРМУЛА УСПІХУ: ЩО ПОКАЗАВ ДОСВІД МАЛАЙЗІЇ?»

(Із методики к.е.н. Кравчук Н.Я.,

дисципліна «Антикризові стратегії та міжнародна фінансова безпека»)

Мета: Вироблення у студентів аналітичного мислення щодо: аналізу ключових засад політики МВФ як «кредитора останньої інстанції», оцінки її наслідків для фінансової безпеки держави-боржника; особливостей розробки та реалізації заходів національних антикризових стратегій.

Ознайомтеся з проблемною ситуацією – ключовими ідеями доповіді Мохамда Махатріха (прем'єр міністра малайзійського уряду) 1999 року на Всесвітньому економічному форумі в Сінгапурі.

Постановка проблеми

На Всесвітньому економічному форумі в Сінгапурі Мохамад Махатріх в 1999 році, представляючи ґрунтовний аналіз заходів малайзійського уряду щодо подолання азійської кризи, зазначив:

Ситуація 1. «... Коли обвалилася наша валюта і наш фондовий ринок, ми миттєво прийняли всі прописані нам заходи МВФ. Західна преса називала їх «МВФ без МВФ»: Після цього ми почали дивуватися: чому ж наша валюта піддається новим атакам?.....».

У таких надзвичайно складних умовах, випробувавши практично весь набір рекомендованих МВФ заходів, 1 вересня 1998 року наш уряд став на шлях самостійних і рішучих дій, відмовившись від співробітництва з МВФ: Ці заходи отримали назву «драконівських», а іноземні експерти запевнили, що наш фондовий ринок обвалиться. Але насправді відбулося протилежне – швидке відновлення економіки і подолання кризи».

Ситуація 2. «... Я Звичайно не в захваті від успіхів Таїланду, Південної Кореї, Індонезії та інших Це факт, що всі ми добилися відновлення економіки зі швидкістю, якої ніхто не прогнозував ще пів року назад Але дозвольте мені зауважити, що у випадку із Малайзією нам не довелося іти на масштабні запозичення в МВФ, не прийшлося обтяжувати майбутні покоління надмірним борговим тягарем Ми досягли таких самих економічних результатів як і наші сусіди, але без: Я абсолютно впевнений, що якщо б ми звернулися за допомогою до МВФ (до чого нас постійно закликали), то Малайзія змушена була б реалізувати політику, яка б зруйнувала не лише її економіку, але й політичну структуру Малайзії, всю малайзійську націю і все малайзійське суспільство Це сталось би не через «злу волю» МВФ, а через нестачу знань, фактів, широти поглядів, можливостей і розуміння у експертів МВФ.....».

Проблемні запитання і завдання для аналізу, діалогу та дискусії:

1. Як Ви думаєте, чому західна преса назвала заходи МВФ у Малайзії «МВФ без МВФ»?

2. Чому валюта Малайзії після надання стабілізаційного кредиту МВФ піддавалася новим атакам?

3. До яких антикризових заходів вдався уряд Малайзії? Чому міжнародні експерти назвали їх «драконівськими»? До яких насправді наслідків вони призвели?

4. Проаналізуйте антикризові заходи і наслідки азійської кризи 1997-1998 рр. в інших країнах Південно-Східної Азії (Таїланді, Південній Кореї, Індонезії). Як на їхньому фоні виглядає Малайзія? Які переваги антикризових заходів у цій країні можете відмітити?

5. Як Ви думаєте: чому заходи МВФ не приносять очікуваних результатів у кожній конкретній країні? І чому президент США Б. Клінтона в Нью-Йоркській Раді із зовнішніх зв'язків (New York's Council on Foreign) у вересні 1998 року закликав країни Великої сімки адаптувати «міжнародну фінансову архітектуру» до вимог і викликів ХХІ століття?

6. Які уроки Ви б винесли з цієї ситуації для України?

Для того, щоб подискутувати і відповісти на подані запитання, пропонуємо результати обговорення систематизувати в таблиці, що допоможе з'ясувати ключові ідеї доповіді Мохамеда Махатріха і виписати «формулу успіху» посткризового відновлення Малайзії.

Для ситуації 1:

Зміст антикризових заходів МВФ	Наслідки антикризових заходів МВФ	Зміст антикризових заходів малайзійського уряду	Наслідки антикризових заходів малайзійського уряду

Для ситуації 2:

Антикризові заходи та їх соціально-економічні і політичні наслідки			
Малайзія	Таїланд	Південна Корея	Індонезія

Завершення дискусії і вирішення проблеми:

За результатами дискусії студенти мають визначити «провали» політики МВФ; усвідомити об'єктивну необхідність реформування «світової фінансової архітектури»; навчитися приймати в кризових умовах обґрунтовані рішення, які б відповідали національним інтересам.

ДІЛОВІ ТА РОЛЬОВІ ІГРИ**«МІЖДЕРЖАВНІ ПЕРЕГОВОРИ»***(Із методики к.е.н. Фліссака К.А., дисципліна «Економічна дипломатія»)***Інструкція:**

Участь в активній фазі обговорення беруть по 2 групи по 3-5 чоловік в кожній. З метою заохочення участь в «Міждержавних переговорах» зараховується учасникам як модуль, за яким оцінюється виконання КППЗ. Інші студенти групи беруть участь в якості незалежних експертів, які шляхом таємного голосування обирають переможця. Роль арбітра виконує викладач.

Вихідні умови:

Кожна з груп обирає для себе країну-учасника двосторонніх переговорів на вищому рівні. Одна з країн – Україна, інша – за вибором учасників (ролі розподіляються заздалегідь, учасники інформуються про вибір іншої сторони). Перед початком переговорів необхідно провести системний аналіз. За його результатами проводиться обговорення з елементами рольової гри «переговори».

Допоміжний матеріал:

При проведенні аналізу доцільно використання наступних аналітичних документів, матеріалів та форм:

1. Перелік питань, в яких зацікавлена українська сторона та перелік питань, у яких зацікавлена інша сторона (*в схемі – курсивом*) – готується в триденний термін після схвалення Концепції візиту (табл. 1).

№ п/п	Питання	Відповідальні органи влади
1.	Одне питання викладається в межах однієї сторінки за таким планом: 1) сутність питання; 2) бажаний результат; 3) стан попереднього обговорення: а. позиція української (<i>іноземної</i>) сторони; б. позиція іноземної (<i>української</i>) сторони; с. причини неможливості досягнути результат; 4) можлива реакція іноземної держави / <i>позиція української сторони</i> ; 5) аргументація на користь досягнення бажаного результату / <i>на захист власної позиції</i> ; 6) прогнозовані наслідки реалізації пропозиції.	

2. Перелік проблемних питань в двосторонніх відносинах.

№ п/п	Проблемне питання	Сутність питання	Позиції сторін		Стан опрацювання	Пропозиції вирішення питання	Позиція в ході обговорення під час візиту
			Української	Іноземної			

3. Перелік двосторонніх договірних документів, підписання яких передбачається в ході візиту.

№ п/п	Назва угоди	Тип угоди	Укладають з української сторони	Строк дії	Очікуваний результат
-------	-------------	-----------	---------------------------------	-----------	----------------------

4. Біографічні довідки про осіб, з якими заплановані зустрічі (в т.ч. президентів компаній, представників ділових кіл), подаються з фотографією цієї особи. В біографічні довідки включається коротка інформація про захоплення особи, схильності, смаки та уподобання.

5. На керівництво держави, до якої здійснюється візит, готується крім біографічної довідки, політичний портрет.

6. Довідка про стан та перспективи вирішення цивільно-правових спорів (якщо такі є) за участю українських компаній та компаній держави, до якої здійснюється візит. Тут мають бути вказані пропозиції щодо подальшого розв'язання цих спорів.

7. Інвестиційні проекти, в реалізації яких зацікавлена українська сторона. Обсяг – не більше 1 арк., з зазначенням очікуваного результату.

8. Інформація про діяльність українських товариств, об'єднань, діаспори в державі, до якої здійснюється візит; в разі потреби, зазначаються окремі громадяни (*проблемні питання або навпаки*).

9. Витяги з останніх виступів державних посадовців держави, до якої здійснюється візит, що містять згадку про Україну або потенційно стосуються інтересів України.

10. Інформація до зустрічі з представниками ЗМІ держави, до якої здійснюється візит, подається у формі можливих запитань та пропозицій до відповідей на них.

11. Інформація про провідні інформаційні видання в іноземній державі (друковані, телевізійні, Інтернет) повинна містити згадку про висвітлення в них української тематики протягом останніх 3 місяців.

12. Виступи та тези до зустрічей у ході візиту готуються від першої особи, лаконічними та змістовними реченнями.

13. Гости та проекти текстів запису в книзі почесних гостей подаються з кінцевою фразою мовою приймаючої сторони.

14. Інформація про місця, відвідання яких передбачається у ході візиту та в яких відбуватимуться двосторонні зустрічі (із відомостями про їх відвідання українськими посадовцями).

15. В разі участі в конференціях – інформація про учасників.

16. Пакет довідково-інформаційних матеріалів:

- а) Довідка про соціально-економічний розвиток України за останні півроку;
- б) Довідка про двосторонні відносини;
- в) Довідка про стан торговельно-економічного співробітництва між Україною та державою, до якої здійснюється візит (обов'язково з показниками Державного комітету статистики України);
- г) Перспективні напрями економічного співробітництва;
- д) Довідка про діяльність двосторонньої міжурядової комісії (в разі наявності);
- е) Довідки про стан міжгалузевого співробітництва;
- ж) Довідка про технічну допомогу, що надається державою, до якої здійснюється візит (якщо така є);
- з) Довідка про інвестиційну діяльність України в державі, до якої здійснюється візит;
- и) Довідка про інвестиційну діяльність в Україні держави, до якої здійснюється візит;
- к) Ставлення держави, до якої здійснюється візит, до євро інтеграційної та євроатлантичної політики України;
- л) Економічне становище держави, до якої здійснюється візит;
- м) Внутрішньополітична ситуація в державі, до якої здійснюється візит;
- н) Зовнішня політика держави, до якої здійснюється візит;

- o) Оцінка державою, до якої здійснюється візит, актуальних подій у світі;
- п) Участь держави, до якої здійснюється візит, у НАТО та ЄС (якщо це потрібно);
- р) Роль держави, до якої здійснюється візит, в регіоні;
- с) Загальна довідка про державу, до якої здійснюється візит;
- т) Довідка про столицю держави, до якої здійснюється візит;
- у) Довідка про договірно-правову базу між Україною та державою, до якої здійснюється візит;
- ф) Довідка про роботу України з міжнародними організаціями, керівні органи яких знаходяться на території держави, до якої здійснюється візит;
- х) Довідка про стан роботи України в СОТ;
- ц) Довідка про співробітництво між Україною та ЄС;
- ч) Довідка про стан співробітництва між Україною та НАТО;
- ш) Довідка про стан співробітництва між Україною та іншою міжнародною організацією.

Завершення гри. В ході переговорів учасники, використовуючи попередньо заготовлені дані намагаються отримати переваги для своєї сторони. Переможцем оголошується сторона, яка виявилась краще підготовлена до переговорів.

«ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ»

(Із методики к.е.н. Мелих О.Ю.,

дисципліна «Міжнародні валютно-фінансові та кредитні відносини»)

Інструкція:

Гра проходить у два етапи:

1. Усі студенти групи діляться на чотири групи по 5-6 чоловік. Кожна група учасників (окремо представники національного уряду, європейських інституцій, бізнесу, бюджетної сфери та пенсіонерів) має напрацювати ряд заходів для подолання кризи, та презентувати їх іншим групам.

2. Створюються нові змішані групи, у складі яких по 1 представнику національного уряду, європейських інституцій, бізнесу, бюджетної сфери та пенсіонерів. Ці групи повинні шляхом переговорів виробити єдине рішення. Перемагає та група, яка першою виробить спільне рішення. Далі всі інші групи презентують свої варіанти.

Вихідні умови:

Перед початком гри викладач (організатор гри) розподіляє ролі між учасниками з чотирьох груп і визначає завдання кожній із груп, зокрема:

1) учасники, які виконують роль *представників національного уряду*.

Їх завдання – подолати кризу шляхом впровадження непопулярних заходів жорсткої економії та зняти соціальну напругу в країні;

2) учасники, які виконують ролі *представників європейських інституцій*.

Їх завдання – запобігти розповсюдженню кризових явищ на інші країни Європейського Союзу та якомога швидше змусити національний уряд подолати кризу;

3) учасники, які виконують ролі *представників бізнесу*.

Їх завдання – зберегти свої прибутки та не втратити ринки збуту;

4) учасники, які виконують ролі *працівників бюджетної сфери та пенсіонерів*.

Їх завдання – запобігти погіршенню свого соціально-економічного становища.

Допоміжний матеріал (фабула гри):

Перед початком гри необхідно провести системний аналіз проблемної ситуації в одній із країн ЄС. За його результатами проводиться обговорення з елементами рольової гри. При проведенні аналізу доцільно використати аналітичні матеріали й дані офіційної статистики (див. наведений нижче приклад).

Приклад проблемної ситуації в Греції.

У 2009 році спостерігалось помітне погіршення соціально-економічного становища в Грецькій Республіці у зв'язку з негативним впливом світової економічної кризи та внутрішніми соціально-економічними процесами в країні. Зокрема, з початку року уповільнився економічний розвиток країни. ВВП Греції у 2009 року скоротився на 1,2%. Це був найгірший показник з 1993 року.

Погіршення економічної ситуації обумовлюється спадом ділової активності в таких важливих для Греції галузях економіки, як туризм, будівництво, морські перевезення. Зокрема, протягом 2009 року надходження до держбюджету від туризму зменшилися на 17,9%. Це найгірший показник серед таких туристичних країн, як Туреччина, Кіпр, Іспанія, Португалія (до кризи туристична галузь в Греції створювала 15% ВВП та забезпечувала 16,5% робочих місць).

Ділова активність в будівництві, в якій до кризи створювалось 10% ВВП, знизилась на 25,7%. Надходження від послуг транспорту, в першу чергу морських перевезень, знизились на 23,9%. Індекс роздрібного товарообігу впав на 7,6%. Падіння промисловості (без будівництва) становило 9,2%. Безробіття збільшилось з 7,9% до 9,2%.

Схожі тенденції спостерігалися і у 2010 році, в якому економіка Греції скоротилась на 6,6%.

Особливо катастрофічне становище склалось в фінансово-бюджетній сфері. За підсумками 2009 р. дефіцит державного бюджету склав 15,4% ВВП, що суттєво перевищувало норматив в 3% передбачений в Пакті стабільності та зростання – базовому документі ЄС. Це був найвищий показник в ЄС. Дефіцит державного бюджету країн єврозони у 2009 році склав 6,3% (2% у 2008 році), у країнах ЄС — 6,8% (2,3% на рік раніше). При цьому Євростат оцінив величину державного боргу Греції в 126,8% ВВП. У єврозоні цей показник склав 79,2% (проти 69,8% у 2008 році), в ЄС — 74% (проти 61,8%).

Дефіцит бюджету Греції за підсумками 2010 р. склав 10,5%, а рівень держборгу збільшився до 142,8% від ВВП.

Показник дефіциту, хоч і скоротився відносно 2009 р. майже на 5 процентних пунктів, все одно виявився значно вищим за прогнози ЄС та цільових орієнтирів грецького уряду.

Сукупний борг, який у 2009 році сягнув 300 млрд. євро, збільшився у 2010 році до 326 млрд. євро або 142,4% ВВП. В 2009 році Греція запозичила на міжнародних ринках загалом 80 млрд. євро для обслуговування своїх боргових зобов'язань та фінансування дефіциту держбюджету, а також інших цілей. У 2010 році уряд запозичив на зовнішніх ринках ще 53 млрд. євро, з яких 12,95 млрд. євро було витрачено для обслуговування зовнішнього боргу країни.

В грудні 2009 року провідні міжнародні рейтингові агентства знизили кредитні рейтинги країни. Міжнародне рейтингове агентство Standard & Poor's знизило суверенний кредитний рейтинг Греції до "BBB +" з "A-" і зберегло "негативний" прогноз по рейтингу. Агентство Fitch знизило довгострокові рейтинги Греції на один рівень - з "A-" до "BBB +", відзначивши занепокоєння у відношенні прогнозів для державних фінансів у середньостроковій перспективі. Прогноз по рейтингах - "негативний". Moody's знизило рейтинг Греції за борговими зобов'язаннями в іноземній валюті від "A1" до „A 2” з негативним прогнозом на майбутнє.

В той же час в країні значно зріс рівень безробіття, перевищивши 11% й 18% у 2009 та 2010 роках відповідно. Уряд країни перебуває під сильним тиском з боку Євросоюзу і міжнародних кредиторів, які вимагають реалізації середньострокової програми жорсткої економії, яка включила б різке скорочення державних витрат, скорочення частки державного сектору в економіці, а також реформування ринку праці та пенсійної систем. В країні регулярно відбуваються загальнонаціональні страйки по 24 години на знак незгоди з надзвичайними урядовими заходами з порятунку економіки. Впродовж страйків повністю закривається повітряний простір; на приколі стоять потяги та пороми; навіть музеї не приймають туристів. Відбуваються масові демонстрації, що супроводжуються зіткненнями із поліцією. Свою незгоду із програмою уряду висловлюють також і промисловці. Через страйки країна опинилась на межі «бензинової» кризи: закрилась кожна друга заправка, у працюючих бензоколонок — багатогодинні черги.

Як вийти з кризи?

Завершення гри. В ході гри учасники, використовуючи попередньо заготовлені дані намагаються відстояти свої інтереси чи повноваження. Результатом гри має стати пошук компромісу та вироблення єдиного рішення.

«АНТИКРИЗОВА СТРАТЕГІЯ УКРАЇНИ»

(Із методики к.е.н. Безгубенко В.Ю., дисципліна «Антикризові стратегії та міжнародна фінансова безпека»)

Мета гри: узагальнення та усвідомлення студентами механізмів формування основних векторів антикризової стратегії на основі аналізу проблемної ситуації, що склалася в країні; обґрунтування заходів антикризового управління та оцінка їхнього впливу на забезпечення фінансової безпеки держави (в т.ч. з урахуванням вимог світового співтовариства).

Інструкція:

Студенти поділившись на чотири групи формують альтернативні напрями антикризової стратегії виходу країни з кризи та прогнозують їхній вплив на економіку і рівень життя населення.

Групи можуть обмінюватись запитаннями та дискутувати стосовно запропонованих заходів.

Викладач виступає арбітром, який має право експертної оцінки доцільності надання країні кредитних (фінансових) ресурсів.

Вихідні умови:

Перед початком гри викладач (організатор гри) розподіляє ролі між учасниками з чотирьох груп і визначає завдання кожній із них.

Учасники гри: представники уряду та міністерства, опозиційний уряд та опозиційні міністерства, Міжнародний валютний фонд, інші міжнародні фінансові організації.

Допоміжний матеріал

Перед початком гри необхідно провести системний аналіз проблемної ситуації в Україні. За його результатами проводиться обговорення з елементами рольової гри. При проведенні аналізу доцільно оперувати аналітичними матеріалами й даними офіційної статистики.

Вступ у ситуацію

Країна перебуває у кризі. Основні індикатори стану її фінансової безпеки погіршуються. Виникає необхідність у модернізації економіки держави та зміні основних напрямів її економічної політики. Зважаючи на пропозиції та вимоги міжнародних фінансових організацій і сучасний рівень залучення фінансової допомоги та міжнародних кредитів актуальним є формування антикризової стратегії і забезпечення міжнародної фінансової безпеки.

Завершення гри. Обговорення ситуації, аналіз запропонованих заходів і напрямів економічної та соціальної політики, узагальнення поінформованості та зацікавленості студентів у політично-економічних тенденціях країн та доцільності прийняття урядами держав ефективних управлінських рішень.

Основне завдання гри – усвідомлення студентами причинно-наслідкових зв'язків між узгодженням, формуванням, прийняттям та наслідками політичних, економічних та фінансових рішень і реформ урядів країн для суспільства, держави та її репутації у світовому масштабі.

«АКУЛИ МІЖНАРОДНОГО БІЗНЕСУ»
(Із методики к.е.н. Яремко З. М.,
дисципліна «Міжнародне економічне партнерство»)

Мета гри: закріпити знання про механізм формування та функціонування ефективного міжнародного стратегічного альянсу, відпрацювати навички та формувати практичні вміння ведення ділових переговорів майбутніх фахівців з міжнародної економіки.

Інструкція. *Гра проходить у два етапи:*

1. Для проведення ділової гри студенти попередньо поділяються на чотири групи. Учасники першої групи є представниками Запорізького автомобілебудівного заводу (Україна), другої групи – Волоського автомобільного заводу (Росія), третьої групи – GM “Opel” (Німеччина), четвертої групи – експерти. На першому етапі студенти перших трьох груп ведуть між собою переговори і розробляють фінансовий план міжнародного стратегічного альянсу.

2. На другому етапі студенти четвертої групи (експерти) за результатами домовленостей, досягнутих між студентами перших трьох груп мають зробити свій аргументований висновок щодо потенційного успіху функціонування новоствореного стратегічного альянсу.

Вихідні умови:

Перед учасниками усіх груп ставляться наступні завдання: вивчення сучасних особливостей функціонування світового ринку автомобільної продукції; визначення ролі Запорізького автомобілебудівного заводу, Волоського автомобільного заводу та GM “Opel” у сучасному автомобілебудуванні; підготовка учасників перших трьох груп до проведення переговорів щодо створення між підприємствами, які вони представляють міжнародного стратегічного альянсу із організації спільного виробництва.

Вступ у ситуацію

У процесі проведення практичного заняття студенти перших трьох груп ведуть між собою переговори, під час яких обґрунтовують мотиви кожної із компаній щодо вступу в альянс; обирають організаційну форму альянсу; досягають домовленостей з усіх питань взаємодії (необхідно узгодити питання щодо об’єднання зусиль у виробництві компонентів або збиранні кінцевої продукції; сумісного використання виробничих потужностей; передачі технологій; знань і ноу-хау, проведення спільних досліджень навчання персоналу; цінової та збутової політики); виробляють стратегію функціонування альянсу; окреслюють умови, за яких альянс припинить свою діяльність; розробляють фінансовий план альянсу та представляють основні принципи управління потенційними конфліктами.

Студенти четвертої групи отримують завдання для аналізу результатів домовленостей, досягнутих між студентами перших трьох груп. По закінченні гри експерти також повинні зробити свій аргументований висновок щодо потенційного успіху функціонування новоствореного стратегічного альянсу.

Завершення гри. Викладач підсумовує результати проведення гри, вказує на успіхи та помилки студентів.

«СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З МІЖНАРОДНИМИ ФІНАНСОВИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ У СФЕРІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОЄКТІВ ЕКОНОМІЧНОГО І СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ»

(Із методики к.е.н. Кравчук Н.Я., дисципліна «Міжнародні фінанси»)

Мета гри: адаптація теоретичних знань з питань співробітництва України з міжнародними фінансовими організаціями до реалій економічної практики; вироблення у студентів практичних навичок щодо організаційно-процедурних аспектів ініціювання, підготовки та реалізації проєктів економічного та соціального розвитку України, які підтримуються міжнародними фінансовими організаціями.

Вихідні умови:

Перед початком гри викладач (організатор гри) розподіляє ролі між учасниками і визначає завдання кожній із них.

Учасники гри:

- суб'єкт, який може ініціювати інвестиційний проєкт (бенефеціар);
- уповноважені підрозділи Міністерства фінансів України (Департамент боргової та міжнародної фінансової політики України);
- уповноважені підрозділи Міністерства економіки України;
- експерти міжнародної фінансової організації (за вибором: МБРР, ЄБРР, ЄІБ, ПІБ);
- відповідальний виконавець (суб'єкт, що знаходиться у прямому підпорядкуванні бенефеціара);
- група з управління проєктом (до неї входять 5 студентів: виконавчий директор, фінансові консультанти, консультант із закупівель);
- обслуговуючі банки.

Інструкція:

Гра проходить у два етапи:

1. Завдання першого етапу – ініціювання (в т.ч. розробка пропозицій щодо ініціювання проєкту, експертиза пропозицій, прийняття рішення про доцільність підготовки інвестиційного проєкту) та підготовка інвестиційного проєкту (в т.ч. розробка плану заходів з підготовки інвестиційного проєкту та проведення переговорів з МФО щодо його реалізації).

2. Завдання другого етапу – реалізація (в т.ч. контроль за цільовим використанням бенефеціаром коштів МВО) і завершення реалізації проєкту (в т.ч. підготовка остаточного звіту за результатами проєкту та проведення аудиту проєкту).

У процесі гри задіяні групи обмінюються запитаннями та дискутують стосовно ключових проблем в контексті організаційно-процедурних аспектів.

Викладач виступає арбітром, який має право експертної оцінки доцільності залучення кредитних (фінансових) ресурсів. Викладач бере на себе роль Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України (тобто ті функції, які вимагають чіткої регламентації, наприклад, дає дозвіл на включення інвестиційного проєкту до проєкту Державного бюджету України; надає повноваження на ведення переговорів з МФО тощо).

Допоміжний матеріал:

Перед початком гри необхідно провести системний аналіз проблемної ситуації. Основним документом, що регламентує процедуру ініціювання, підготовки та реалізації проєктів економічного і соціального розвитку України, які підтримуються міжнародними організаціями, у рамках яких Україна несе зобов'язання згідно з

міжнародними договорами, є «Порядок ініціювання, підготовки та реалізації проектів економічного та соціального розвитку України, які підтримуються міжнародними організаціями», затверджений Постановою КМУ від 26.11.2008 р. № 1027 (зі змінами та доповненнями) (надалі - Порядок). На основі організаційно-процедурних аспектів, прописаних Порядком, проводиться обговорення з елементами рольової гри. При проведенні аналізу проектів студентам також доцільно оперувати аналітичними матеріалами й даними офіційної статистики.

Вступ у ситуацію

Одним із можливих джерел фінансування інвестиційних проектів в Україні можуть бути кошти міжнародних фінансових організацій та інших іноземних фінансових установ (надаються під гарантію Уряду України). З метою реалізації проектів економічного і соціального розвитку Україна співпрацює з:

- Міжнародним банком реконструкції та розвитку;
- Європейським банком реконструкції та розвитку;

а також відповідно до підписаних двосторонніх рамкових угод з:

- Європейським інвестиційним банком;
- Північним інвестиційним банком;
- Кредитною установою для відбудови, яка діє на підставі повноважень від Уряду Федеративної республіки Німеччина (KfW).

Ознайомившись попередньо з *порядком ініціювання, підготовки та реалізації проектів економічного та соціального розвитку України, які підтримуються міжнародними організаціями*, студенти у процесі проведення практичного заняття виконують покладені на них завдання (у грі – функції): ведуть переговори, під час яких обґрунтовують мотиви своїх пропозицій, фінансових і управлінських рішень; обирають основний (стратегічний) сектор впровадження проекту і аргументують свій вибір; досягають домовленостей з усіх питань взаємодії (зокрема, наприклад, фінансових умов надання позики); виробляють стратегію реалізації проекту і прораховують його наслідки для соціального і економічного розвитку України; окреслюють умови, за яких МФО припинить фінансування проекту; розробляють інвестиційний проект та представляють основні принципи управління потенційними конфліктами.

Завершення гри. Викладач підсумовує результати проведення гри, вказує на успіхи та помилки студентів.

МЕТОДИКА «Педагогічні ситуації»

Мета: Виявити педагогічні здібності викладача на основі того, який вихід він знаходить з низки описаних педагогічних ситуацій.

Інструкція: «Перед Вами – низка складних педагогічних ситуацій. Познайомившись із змістом кожної з них, необхідно вибрати із запропонованих варіантів реагування на цю ситуацію той, котрий з педагогічної точки зору, на Вашу думку, найбільш правильний. Якщо ні один із запропонованих варіантів відповідей Вас не влаштовує, то можна назвати свій, оригінальний».

Ситуація 1. *Ви почали заняття, всі студенти заспокоїлися. В аудиторії тихо, і раптом хтось вголос засміявся. Коли Ви, ще не встигнувши нічого сказати, запитливо і здивовано подивилися на студента, який засміявся, він, дивлячись вам прямо в очі, заявляє: «Мені завжди смішно дивитися на Вас і завжди хочеться сміятися, коли Ви проводите заняття».*

Як Ви на це відреагуєте?

1. «От тобі й на!»
2. «А що Вам здається смішним?»
3. «Ну, будь ласка, смійся!»
4. «Ви що хворий?»
5. «Люблю веселих людей».
6. «Я рада (ий), що створюю Вам веселий настрій».
7.

Ситуація 2. *Після декількох занять студент заявляє Вам: «Я не думаю, що Ви, як педагог, можете нас чомусь навчити».*

Ваша реакція:

1. «Ваша справа - вчитися, а вчити – викладача».
2. «Таких, як Ви, зрозуміло, я нічого не зможу навчити».
3. «Можливо, Вам краще перейти в інший ВНЗ, або навчатися в іншого викладача».
4. «Ви просто не бажаєте вчитися».
5. «Мені цікаво знати, чому Ви так думаєте?»
6. «Давайте поговоримо про це більш детально. У моїй поведінці, мабуть, є щось таке, що викликає у Вас такі думки».
7.

Ситуація 3. *Викладач дає студентові завдання, а той не хоче його виконувати, заявляючи: «Я не бажаю це робити!»*

Якою повинна бути реакція викладача?

1. «Не хочеш - примусимо!»
2. «Навіщо ж Ви тоді прийшли вчитися?»
3. «Тим гірше для Вас, залишайтеся неосвіченими, невігласами. Ваша поведінка схожа до поведінки людини, яка на зло своєму обличчю хотіла відрізати собі носа».
4. «Ви розумієте, чим це може закінчитися для Вас?»
5. «Не могли би Ви пояснити, чому?»
6. «Давайте сядемо і обговоримо - можливо, Ви маєте рацію».
7.

Ситуація 4. Студент невдоволений своїми успіхами у навчанні, невпевнений у своїх здібностях і в тому, що він колись зможе зрозуміти і засвоїти матеріал, звертається до викладача: «Як Ви вважаєте, чи зможу я коли-небудь вчитися на відмінно і не відставати від інших студентів у групі?»

Що на це повинен відповісти викладач?

1. «Якщо чесно сказати - я не впевнений».
2. «О, так, безперечно, в цьому Ви можете не сумніватися».
3. «У Вас чудові здібності, і я покладаю на Вас великі надії».
4. «Чому Ви не впевнені у собі?»
5. «Давайте поговоримо і вяснимо проблеми».
6. «Багато залежить від того, як ми з Вами будемо працювати».
7.

Ситуація 5. Студент говорить до викладача: «На два найближчих заняття, які Ви будете проводити, я не піду, позаяк в цей час я хочу піти на концерт рок-музики (варіанти: погуляти з друзями, побувати на спортивних змаганнях в якості глядача, на весіллі тощо)».

Як потрібно відповісти йому?

1. «Тільки спробуйте!»
2. «Наступного разу Вам доведеться прийти з пояснювальною запискою».
3. «Це Ваша справа, вам складати екзамен (залік). Доведеться все одно звітувати за пропущені заняття. Я потім Вас обов'язково спитаю».
4. «Ви, мені здається, дуже несерйозно ставитесь до занять».
5. «Можливо, Вам взагалі залишити навчання?»
6. «А що будете робити далі?»
7. «Мені цікаво знати, чому відвідування концерту (прогулянки) для Вас є цікавішим, ніж заняття?»
8.

Ситуація 6. Студент, побачивши викладача, коли той зайшов в аудиторію, сказав йому: «У Вас дуже втомлений вигляд».

Як на це має реагувати викладач:

1. «Я думаю, що з Вашого боку не зовсім етично робити мені такі зауваження».
2. «Так, я погано себе почуваю».
3. «Не хвилюйтеся за мене, краще подивіться на себе».
4. «Я сьогодні погано спав(ла), було багато роботи».
5. «Не хвилюйтеся, це не заважатиме нашим заняттям».
6. «Ви - дуже уважний, дякую за турботу!»
7.

Ситуація 7. «Я відчуваю, що заняття, які Ви проводите, не допомагають мені у майбутній професійній діяльності». - говорить студент викладачеві, і додає: «Я взагалі думаю кинути навчання».

Як на це повинен реагувати викладач?

1. «Припиніть говорити дурниці!»
2. «Нічого собі, додумався!»
3. «Можливо Вам знайти іншого викладача».
4. «Я хотів(ла) детальніше дізнатися, що у Вас викликало таке бажання?»
5. «А що, як нам попрацювати разом над вирішенням Вашої проблеми?»
6. «Можливо, Вашу проблему можна вирішити якимось по-іншому?»
7.

Ситуація 8. Студент розмовляє з викладачем, демонструючи надмірну самовпевненість: «Немає нічого такого, чого я б не зміг зробити, якщо б захотів. Для мене нічого немає складного у тому, щоб вчити Ваш предмет».

Якою має бути відповідь викладача?

1. «Ви занадто високої думки про себе».
2. «З Вашими здібностями? Я не впевнений».
3. «Ви, мабуть, відчуваєте себе досить впевнено, якщо так говорите?»
4. «Я теж впевнений у цьому, бо знаю, що Ви, якщо захочете, багато зможете досягнути».
5. «Це, мабуть, потребує від Вас великої напруженості: великих зусиль».
6. «Надмірна самовпевненість заважає справі».
7.

Ситуація 9. У відповідь на зауваження викладача студент говорить, що для того, щоб засвоїти навчальний предмет, йому не потрібно багато працювати: «Мене вважають досить здібною людиною».

Що має відповісти йому на це викладач?

1. «Ця думка Вас не стосується».
2. «Ваші зусилля і знання цього не підтверджують».
3. «Багато людей вважають себе досить здібними, проте не завжди є такими».
4. «Я радий (а), що Ви такої високої думки про себе».
5. «Це тим паче повинно змусити Вас більше працювати».
6. «Це звучить так, ніби Ви самі не дуже вірите у свої здібності».
7.

Ситуація 10. Студент говорить до викладача: «Я знову забув виконати завдання».

Як слід на це реагувати викладачеві?

1. «Ну от, знову!»
2. «Чи не здається Вам це виявом безвідповідальності?»
3. «Думаю, що Вам вже час починати ставитись до справи серйозно».
4. «Я хотів(ла) би знати, чому?»
5. «У Вас, мабуть, не було для цього можливості?»
6. «Як Ви вважаєте, чому я кожного разу нагадую про це?»
7.

Ситуація 11. Студент у розмові з викладачем говорить йому: «Я хотів би, щоб Ви ставилися до мене краще».

Як повинен відповісти на таке прохання студента викладач?

1. «Чому я повинен ставитися до Вас краще, ніж до всіх інших?»
2. «Я зовсім не збираюсь грати в любчиків і фаворитів!»
3. «Мені не подобаються люди, які заявляють так, як Ви».
4. «Я хотів(ла) би знати, чому я повинен(на) особливо виділяти Вас серед інших студентів».
5. «Якби я Вам сказав(ла), що люблю Вас більше, ніж інших студентів, то Ви б почували себе краще, впевненіше?»
6. «Як Ви вважаєте, як я насправді до Вас ставлюсь?»
7.

Ситуація 12. Студент, висловивши викладачеві свої сумніви щодо можливості глибокого міцного засвоєння предмету, який він викладає, додає: «Я сказав Вам про те, що мене турбує. Тепер Ви скажіть, у чому причина цього і як мені бути далі?»

Що має відповідати на це викладач?

1. «У Вас, мені здається, комплекс неповноцінності».
2. «У Вас немає ніяких підстав для хвилювання».
3. «Перш ніж я зможу висловити свою обґрунтовану думку, мені необхідно краще розібратися у сутності проблеми».
4. «Давайте почекаємо, попрацюємо і повернемося до цієї проблеми через деякий час. Я думаю, ми зможемо її вирішити».
5. «Я не готовий(а) зараз дати Вам точну відповідь, мені потрібно подумати».
6. «Не хвилюйтесь, і мені у свій час нічого не вдавалося».
7.

Ситуація 13. Студент говорить викладачеві: «Мені не подобається те, що Ви говорите і захищаєте на заняттях».

Якою має бути відповідь викладача?

1. «Це – погано».
2. «Ви, мабуть, в цьому не розбираєтесь».
3. «Я сподіваюсь, що у подальшому в процесі наших занять Ваша думка зміниться».
4. «А що Ви самі любите і готові захищати?»
5. «Чому?»
6.

Ситуація 14. Студент, явно демонструючи своє погане ставлення до будь-кого з товаришів групи, говорить: «Я не хочу працювати (вчитися) разом з ним».

Як має на це відреагувати викладач?

1. «Ну і що?»
2. «Нікуди не дінетесь, все одно доведеться».
3. «Це нерозумно з Вашого боку».
4. «Але й він теж після цього не захоче з вами працювати (вчитися)».
5. «Чому?»
6. «Я думаю, що Ви не правий».
7.

ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТІВ І ВИСНОВКИ

Ключ до методики «Педагогічні ситуації».

Оцінка в балах різних варіантів відповідей на різні ситуації.

Порядковий номер педагогічної ситуації	Вибраний варіант відповіді і його оцінка в балах							
	1	2	3	4	5	6	7	8
1.	4	3	4	2	5	5	-	-
2.	2	2	3	3	5	5	-	-
3.	2	3	4	4	5	5	-	-
4.	2	3	3	4	5	5	-	-
5.	2	2	3	5	2	4	5	5
6.	2	3	2	4	5	5	-	-
7.	2	2	3	4	5	5	-	-
8.	2	2	4	5	4	3	-	-
9.	2	4	3	4	5	4	-	-
10.	2	3	4	4	5	5	-	-
11.	2	2	3	4	5	5	-	-
12.	2	3	4	5	4	5	-	-
13.	2	2	4	4	5	4	5	-
14.	2	2	3	4	4	5	-	-

Примітка: власні відповіді оцінюються окремо, і відповідні оцінки додаються до загальної суми балів.

Здатність правильно вирішувати педагогічні проблеми визначаються за сумою балів, набраних респондентом за всіма 14 педагогічними ситуаціями, поділеної на 14.

Якщо респондент отримав середню оцінку вище 4,5 балів, то його педагогічні здібності (за даною методикою) вважаються високорозвиненими (високий рівень). Якщо середня оцінка знаходиться в інтервалі від 3,5 до 4,4 балів, то педагогічні здібності вважаються достатньо розвиненими (середній рівень). І на кінець, якщо середня оцінка нижче 3,4 бали, то педагогічні здібності респондента слаборозвинені (низький рівень).